

STRATEGISK NÆRINGSPLAN
FOR BERGENSREGIONEN
2015-2020

REGION
**BER
GEN**

Felles visjon, mål og strategier for næringsutvikling er et godt utgangspunkt for å skape en samlet og dynamisk region som i felleskap skaper vekst og utvikling.

Koordinator for arbeidet med Strategisk næringsplan for Bergensregionen 2015-2020 på vegne av eierkommunene, er Business Region Bergen.

Kontaktinformasjon for Business Region Bergen: post@brb.no
Telefon: 56 90 11 50
www.regionbergen.no
Følg Region Bergen i sosiale medier

INNHOOLD

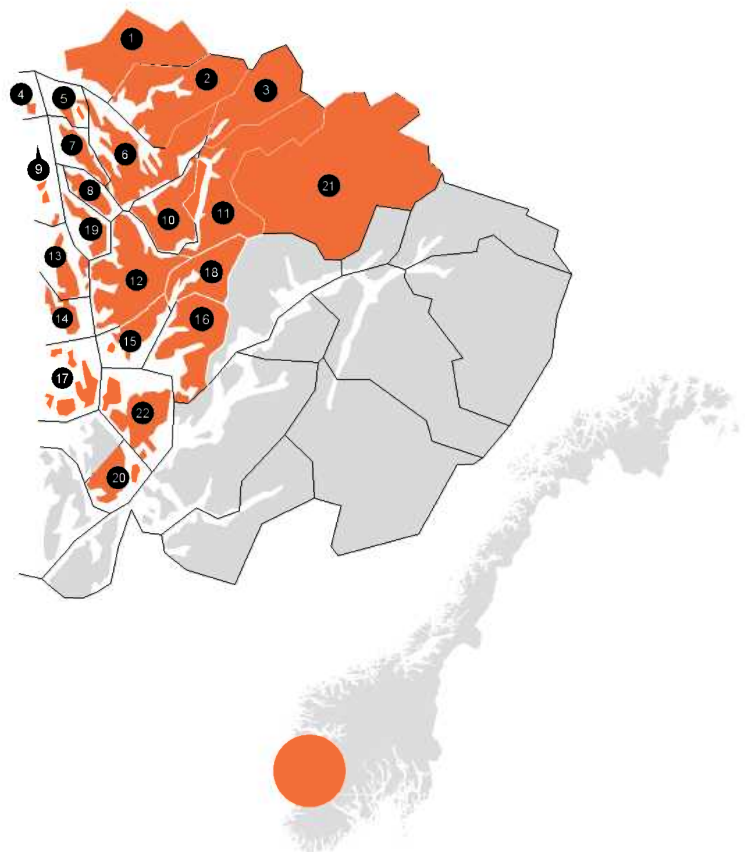
1	INNLEDNING	4
2	REGIONENS NÆRINGSSTRUKTUR	7
3	NÆRINGSLIVETS FORVENTNINGER TIL DET OFFENTLIGE	13
4	FOKUSOMRÅDER	15
5	VEDLEGG	21

Region Bergen

Følgende kommuner inngår i regionen: Bergen, Askøy, Austevoll, Austrheim, Fedje, Fjell, Fusa, Gulen, Lindås, Masfjorden, Meland, Modalen, Os, Osterøy, Radøy, Samnanger, Stord, Sund, Tysnes, Vaksdal, Voss, Øygarden og Hordaland fylkeskommune.

BRB_kommuner

- 1 Gulen
- 2 Masfjorden
- 3 Modalen
- 4 Fedje
- 5 Austrheim
- 6 Lindås
- 7 Radøy
- 8 Meland
- 9 Øygarden
- 10 Osterøy
- 11 Vaksdal
- 12 Bergen
- 13 Fjell
- 14 Sund
- 15 Os
- 16 Fusa
- 17 Austevoll
- 18 Samnanger
- 19 Askøy
- 20 Stord
- 21 Voss
- 22 Tysnes

Bergensregionen er en liten aktør i global sammenheng, men en stor aktør innen gitte næringssegmenter.

INNLEDNING

Felles visjon, mål og strategier for næringsutvikling er et godt utgangspunkt for å skape en samlet og dynamisk region som i felleskap skaper vekst og utvikling. Bergensregionen er en liten aktør i global sammenheng, men en stor aktør innen gitte næringssegmenter. På den globale arena har vi større mulighet til å lykkes hvis vi står samlet bak en felles strategi, slik at kommunene i regionen går i samme retning.

Strategisk næringsplan for Bergensregionen 2015-2020 som her legges frem er et dokument som er utarbeidet etter oppdrag fra byrådslederen i Bergen og et samlet ordførerkorps blant Business Region Bergens eiere. Mandatet ble gitt Business Region Bergen på selskapets eiermøte 21.3.2014. På vegne av eierkommunene fikk Business Region Bergen i oppdrag å rullere eksisterende Strategisk næringsplan for regionen. Mandatet for rulling innebar tydelige bestillinger på følgende:

Endring av dokumentets utforming. Beskrivelsen av regionens næringsliv måtte bli tydeligere og mer omfattende og inkluderende.

Målformuleringen i eksisterende plan skulle videreføres. Til tross for denne betingelsen, har det blitt gjort forsøk på å tydeliggjøre den overordnede målformulering, slik at aktørene lettere kan forholde seg operasjonelt til den.

Tydeligere plan

Planen måtte bli **tydeligere** på selve planens innretning i forhold til **hvem planen var til for**, slik at misforståelser rundt dette tema ble ryddet av veien. Strategisk næringsplan er en plan for hva det offentlige kan gjøre for å tilrettelegge for god næringsutvikling i regionen. Det vil si at planen er kommunenes strategiske verktøy – ikke

næringslivets. Planen er Business Region Bergens eierkommuners felles strategiske verktøy som skal sikre at alle kommunene har felles mål og strategier for næringsutviklingsarbeidet, slik at regionen i størst mulig grad handler og fremstår samordnet med den klare forvisning om at dette øker sannsynligheten for at regionen utvikler seg i ønsket retning. Planen måtte bli tydeligere og mer eksplisitt på hva næringslivets forventninger til det offentlige er.

Næringsnøytralitet

Hordaland fylkeskommune har utarbeidet en Regional Næringsplan for Hordaland 2013-2017. Denne er retningsgivende for arbeidet med den herværende plan. De viktigste føringene fra denne planen er at den er næringsnøytral og vektlegger tre hovedstrategier:

- Mer entreprenørskap
- Flere med relevant kompetanse
- En velfungerende Bergensregion med attraktive regionale sentre

Utover føringer gitt i Regional Næringsplan for Hordaland finnes det en rekke viktige plandokumenter i fylkeskommunen som legger premisser og føringer for arbeidet med Strategisk næringsplan. De viktigste er Regional areal- og transportplan for Bergensområdet (under utarbeiding), Regional klimaplan og Regional plan for attraktive senter i Hordaland. Gjennomføring av disse planene vil kunne bedre infrastruktur, samferdsel, offentlig kommunikasjon og veier som er viktige for et velfungerende næringsliv, men og legger føringer for klima- og miljømessig bærekraft.

Oppbyggingen av Strategisk næringsplan

Planen er utformet som et dokument som svarer på næringslivets behov og forventninger innen

1

de rammer hvor det offentlige mener de kan og ønsker å bidra. Dette skal så manifesteres i et sett av **fokusområder** med tilhørende målformuleringer som det kommunene skal ta tak i samlet og eller hver for seg.

Vedlagt den overordnede planen følger en **tiltaksdel** som skal rulleres hvert annet år. Til det enkelte tiltak er det knyttet en tiltakseier. En tiltakseier er den organisasjon som er ansvarlig for å gjennomføre tiltaket. Det er ingen forutsetning at tiltakseier skal gjennomføre tiltaket alene. Det forutsettes en bred medvirkning fra kommuner, næringsorganisasjoner, klyngeorganisasjoner og representanter for næringslivet for at tiltakene skal la seg gjennomføre. Tiltakseier er ansvarlig for å definere tiltakets omfang, hvilken leveranse tiltaket skal bidra til (resultatforventning), hvem som er kritiske bidragsyttere for å sikre leveransen, hvordan tiltaket skal løses, og når det kan forventes at tiltaket kan avsluttes. Tiltaksplanen skal til politisk behandling. Business Region Bergen er av eierkommunene gitt ansvar for oppfølging av tiltaksplanen.

Med utgangspunkt i dette omfattende mandatet har Business Region Bergen tatt en ledende rolle i å få utformet herværende plan. Planen er imidlertid blitt til gjennom et utstrakt samarbeid mellom ulike interessenter som representanter fra kommunene, nettverksorganisasjonene, NCE'ene, næringsorganisasjonene, NHO, LO og universitets- og høyskolesektoren i regionen. Det fremlagte dokument er således et omforent forslag fra alle aktørene i prosessen.

Målformulering

Målformuleringen som legges til grunn er at «*Bergensregionen skal innen 2025 være ledende i Norge på innovasjon, entreprenørskap og bærekraftig næringsutvikling*». I tillegg til bedriftenes hovedoppgave som er å skape verdier og økonomiske resultater innen rammen av lover og regler i det samfunn de opererer i, handler bærekraftbegrepet om at sosiale og miljømessige hensyn integreres i daglig drift og i forholdet til næringslivets interessenter. Bærekraft innebærer altså mer enn å overholde eksisterende lover og regler.

**REGION
BERGEN**

Organisering av planen

Kapittel 2: gir en presentasjon av regionens næringsliv, og indikerer tydelig hvor regionen har størst vekstpotensial og de største komparative fortrinn. I kapitlet argumenteres det for hvor regionen kan ta strategiske posisjoner.

Kapittel 3: Kapitlet trekker opp linjene for hva næringslivet selv har kommunisert er deres behov for bidrag fra det offentlige. Hovedkilden for dette kapitlet er Bergen Næringsråds løpende kartleggingsarbeid, samt innspill fra NHO Hordaland knyttet til resultater fra NHO sine årlige undersøkelser «kommune NM» og «Nærings NM». Kapitlet må leses som bakgrunnsinformasjon, og skal som sådan ikke politisk behandles.

Kapittel 4: Kapitlet trekker opp seks fokusområder hvor det offentlige kan gjøre en innsats for å møte næringslivets behov. Hvert fokusområde er beskrevet med mål og strategiformuleringer. Fokusområdene danner grunnlaget for tiltaksplanen som følger som siste kapittel. Kapitlet skal gjennom politisk behandling.

Vedlegg: Vedlegget inneholder definisjoner av næringsinndelingen og nærmere utdyping av næringsbeskrivelsene i kapittel 2, inklusiv næringsenes egne vurderinger av utfordringer og viktigste satsinger.

Tiltak: Tiltakene er skilt ut i et eget dokument og forutsettes rullert hvert annet år. De skal være påbegynt og helst gjennomført de neste to år. Tiltakene er knyttet til en tiltakseier som utarbeider beskrivelser som dekker hvorfor og hvordan tiltaket skal gjennomføres. Tiltaksplanen skal til politisk behandling. Business Region Bergen er av eierkommunene gitt ansvar for oppfølging av tiltaksplanen.

Ole Hope

Administrerende direktør
Business Region Bergen AS

Maritim, marin og energinæringene er de næringene hvor regionen har den klart sterkeste nasjonale posisjonen.

2

REGIONENS NÆRINGSSTRUKTUR

Næringslivet i Bergensregionen kjennetegnes ved at det er bredt sammensatt av en rekke sterke næringer. Kombinasjonen mellom regionens rike naturressurser og sterke kompetansemiljøer danner grunnlaget for dette.

Særlig framtreddende er havnæringene, som gjennom petroleumssektoren og de marine og maritime næringene utnytter regionens nærhet til kyst og havets ressurser som bærebjelke for næringsvirksomhet. Regionen har med sitt rike kyst- og fjordlandskap en unik posisjon i internasjonalt reiseliv. Sterke tilhørende kompetansemiljøer med forskning og teknologiutvikling har resultert i kunnskapsbasert verdiskaping utover råvareverdien særlig innen olje og gass, sjømat og kraftproduksjon.

Nasjonale og internasjonale næringer

I tillegg til å være viktige og fremtredende i et lokalt perspektiv, har flere næringer i Hordaland også regionale, nasjonale og internasjonale posisjoner.

Maritim, marin og energinæringene er de næringene hvor regionen har den klart sterkeste nasjonale posisjonen. Disse aktørene har også en betydelig internasjonal operasjonell virksomhet og internasjonal markedseksposering.

Innenfor energisektoren har Bergensregionen og Hordaland en stor konsentrasjon av selskaper og kompetanse særlig knyttet til drift og vedlikehold av olje- og gassfeltet – flere med betydelige internasjonale operasjoner og eksportvolumer med global betydning. Med basis i norsk sokkel har subsea-feltet i regionen utviklet en fremtidsrettet næring med en betydelig internasjonal posisjon. Marin næring er en betydelig norsk eksportnæring som har en unik internasjonal posisjon gjennom at en rekke sentrale globale aktører har hovedkontor i regionen samt et betydelig og godt posisjonert forsknings- og forvaltningsmiljø.

Bergensregionen er en av de ledende regionene for maritim næring i Norden, og består av aktører i hele verdikjeden fra rederier, verft, samt tjeneste- og utstyrsleverandører.

En unik attraksjon som Vestlandets fjordlandskap, har ikke en klar nasjonal posisjon verdiskapingsmessig ennå. Imidlertid er det vestnorske kyst- og fjordlandskapet godt posisjonert markedsmessig på den nasjonale og internasjonale arena.

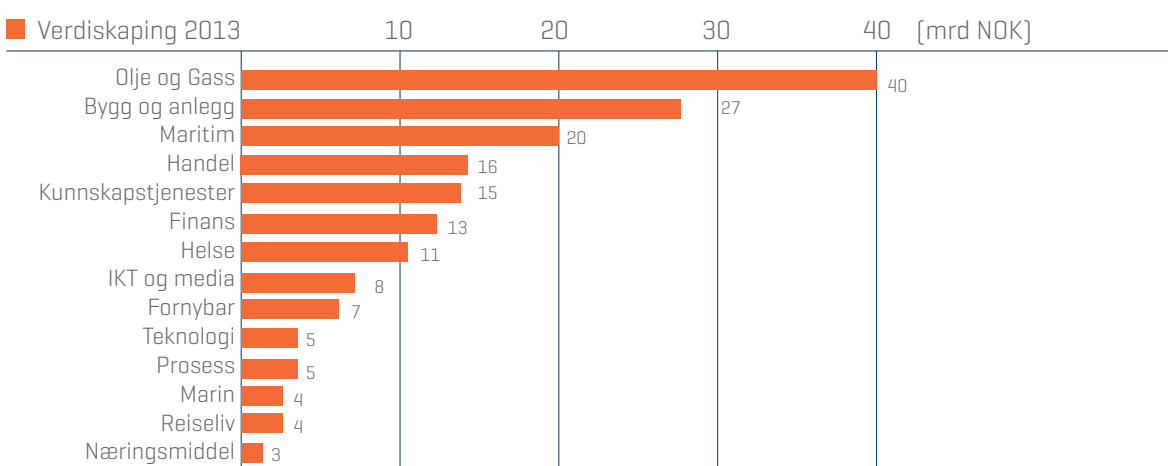
Næringene finans, media, helse og kunnskapstjenester er store i forhold til folketall, sett i et nasjonalt perspektiv. Bergen fremstår som Vestlandets ledende sentrum innenfor alle disse næringene.

Regionens største næringer

Den samlede verdiskapingen¹ i Hordalands 14 største næringer var i 2012 185 milliarder kroner. Målt i verdiskaping er olje og gass den største næringen i Hordaland. Verdiskapingen i næringen utgjorde i 2012 40 milliarder kroner. Verdiskapingen i denne næringen var med det betydelig større enn de to påfølgende næringene; maritim og bygg og anlegg. Maritim næring og bygg og anlegg er likevel å betrakte som næringsmessige bærebjelker da de samlet står for om lag en fjerdedel av regionens verdiskaping. Offshoreleverandører, handel, kunnskapstjenester og finans er også næringer med betydelig verdiskaping i regionen.

Verdiskaping gir ikke isolert sett et komplett bilde av regionens næringsstruktur. Det er derfor nødvendig å inkludere næringenes sysselsettingstall. Arbeidsstyrken, som omfatter personer i alderen 15-74 år, utgjør 271 000 pr 1.1.2014. Olje og gass er også her den største med sine knapt 32 000 ansatte. Deretter følger handel og bygg og anlegg, mens den maritime næringen er den sjette største målt i antall ansatte.

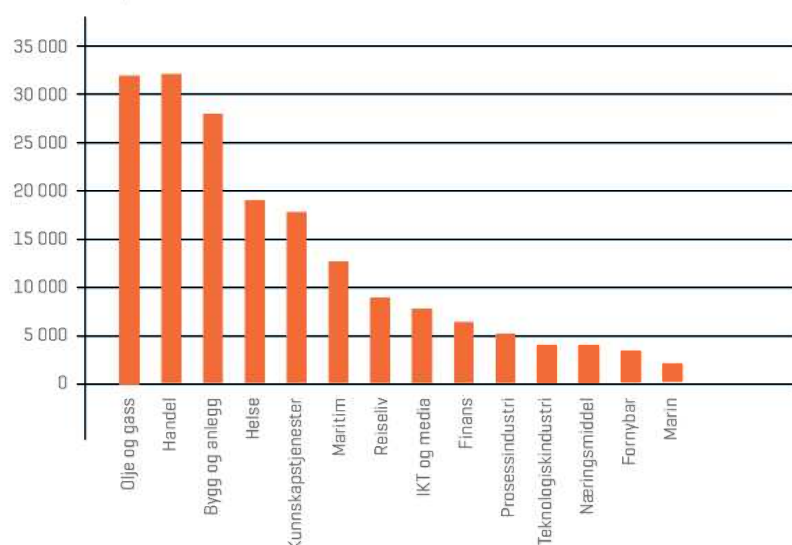
Figur 1: Verdiskaping i regionens største næringer ²

¹ Verdiskaping = driftsresultat før avskrivninger + lønnskostnad. Utelukkende privat sektor.

² Menon Analyse

Figur 2: Sysselsetting i regionens største næringer ³

Bygg og anlegg er med sin verdiskaping på knapt 27 milliarder kroner Hordalands nest største næring.

Regionens styrke i dag

Bergensregionen blir gjerne omtalt som regionen som har alt, men som ikke er spisset på sin posisjon eller satsing. Denne planen har som ambisjon å vise at et slikt standpunkt ikke er riktig, eller i beste fall bør nyanseres. Regionens komparative fortrinn på en nasjonal og internasjonal arena realiseres gjennom næringer hvor regionen i dag er sterk og gjennom å satse på næringer hvor regionen har spesielle forutsetninger for å lykkes og å skape vekst.

I det følgende vil de ulike næringsmiljøene bli presentert i en kategorisering som tar hensyn til hvilke næringer som i dag danner grunnlaget for regionens styrke, hvilke næringer som er helt sentrale for at regionens øvrige næringsliv har gode arbeidsvilkår, og sist men ikke minst næringer og eller bransjer som har ekstraordinært gode forutsetninger for å vokse og utvikle seg på en nasjonal og internasjonal konkurransearena.

Havnæringene

De tre havnæringene energi, maritim og marin utpeker seg som særlig viktige for næringslivet i Hordaland. Felles for dem er deres internasjonale posisjoner i sine markeder, og at de har sterke koblinger til forsknings- og kunnskapsmiljøer innenfor sine respektive fagfelt. Sammenlignet med andre næringer i regionen er havnæringene sterkt produktive målt både ved høy verdiskaping og sysselsetting. De tre havnæringene kjennetegnes videre gjennom store enkeltelskaper som har betydelig vekstpotensial med utgangspunkt i sin internasjonale eksponering. Det er et stort potensial for å ta ut bærekraftige synergier mellom de tre havnæringene.

Reiseliv

Reiseliv er regionens syvende største næring målt i sysselsetting og har nesten doblet sin verdiskaping siden 2004. Reiseliv står sterkt i Bergensregionen gjennom sitt unike reise- og opplevelsestilbud eksemplifisert med verdenskjente fjorder, kulturturisme i Bergen og aktivitetsturisme på Voss. Næringen er derfor en viktig bidragsyter til nasjonal og internasjonal synliggjøring av Bergensregionen, som har en positiv verdi for alle næringer. Reiseliv har et særlig komparativt fortrinn knyttet til den hav- og sjøorienterte delen av reiselivet.

Kunnskapstjenester

De siste ti år har det vært en særlig sterk vekst i næringer som støtter opp under havnæringene gjennom å tilby varer og tjenester som er en forutsetning for drift og utvikling av kjernenæringene og nye næringer. Innen kunnskapstjenester og finans står Bergen frem som nasjonalt ledende innen hele eller deler av disse næringene. Begge de to næringene er kritisk infrastruktur og spiller en viktig rolle for å betjene hovedkontorfunksjoner i større selskaper og konserner i regionen. Finansnæringen er en forutsetning for investeringer, innovasjon og vekst – ikke bare for havnæringene, men generelt for det brede næringslivet. På tilsvarende vis spiller kunnskapsaktørene en viktig rolle for utvikling og spredning av kunnskap, og er derfor en viktig premissgiver for innovasjon, produktivitet og vekst.

Forskning og utvikling

Bergensregionen er en av Norges sterkeste regioner når det gjelder forskning og utvikling (FoU). Dette skyldes i hovedsak høy aktivitet i universitets- og høyskolesektoren. Nesten halvparten av

fylkets egenutførte FoU-aktivitet finner sted her, mens instituttsektoren står for ca. 30 prosent. Næringslivet er også en stor og viktig aktør når det gjelder både egenutført og innkjøp av FoU. Innen FoU-næringen har Bergen sin styrke innen de marine og maritime fagfeltene.

Media og IKT

Bergensregionen har Norges nest største mediemiljø med globale teknologiselskaper, nasjonale kringkastere, regionale mediehus, lokale aviser, en underskog av mindre bedrifter og et kompetent forsknings- og utviklingsmiljø. Samlokalisering i nærings- og kunnskapsparke Media City Bergen og klyngeutvikling gjennom etablering av NCE Media viser en næring med stor tro på et uforløst potensial for innovasjon, utvikling og verdiskaping. IKT er en sentral infrastruktur for næringsutvikling, og samspillet mellom IKT og media har bidratt til selskaper som leverer konkurransedyktige teknologiprodukter og -tjenester internasjonalt

Design

Regionen har Norges nest største designmiljø målt per innbygger. I internasjonal sammenheng er regionens kompetansemiljø innen design signifikant større i Bergen enn i andre nummer to byer, igjen målt per innbygger. Som en direkte konsekvens av dette er det under utvikling et betydelig kompetansemiljø innen strategisk design i regi av arenaprojektet DesignArena og Design Region Bergen.

Bygg- og anleggsbransjen

Et velfungerende næringsliv krever at det er et effektivt og kompetent marked innen flere næringer enn de som er nevnt over. Dette er næringer som er spesielt viktige i form av verdiskaping og sysselsetting og som er betydningsfulle komponenter i samfunnsstrukturen.

Det tydeligste eksempelet på dette er bygg- og anleggsbransjen. Bygg og anlegg er med sin verdiskaping på knapt 27 milliarder kroner Hordalands nest største næring. Med sine 29 000 ansatte er næringen også viktig med tanke på sysselsetting.

En annen næring med betydelig sysselsetting er handel. Målt i antall ansatte er handelsnæringen

Hordalands nest største med knapt 32 000 sysselsatte. Næringsmiddelindustri, prosess- og teknologiindustri som ikke er offshorerettet, har en årlig verdiskaping på 15 milliarder kroner og sysselsetter 15 000 arbeidstakere

Kultur- og kunstliv

Regionen har et bredt og rikt kultur- og kunstliv og et bredt tilfang av næringsaktører innen de kreative bransjer som har sitt faglige utspring innen kulturfeltet. Kunst og kulturliv inklusiv samtidskunsten står svært sterkt i regionen også sett i et internasjonalt perspektiv. Dette brede ressursgrunnlaget innen det kreative kan gi regionen et fortrinn når nye og innovative løsninger skal utvikles innen og på tvers av etablerte sektorielle grenser.

Komplett utdanningsregion

Bergensregionen har et bredt sammensatt tilbud av utdanning utover grunnskole. Regionen tilbyr et rikt tilfang av fagopplæring med en relativt god tilgang til lærlingeplasser. I tillegg er forholdene ved Høgskolen i Bergen lagt til rette for at de som ønsker det har mulighet til å ta steget over fra en fagutdanning til en ingeniørutdanning. Videre har regionen et variert og bredt studietilbud innen alle samfunnsdisipliner gjennom utdanningene som tilbys ved Universitetet i Bergen, Høgskolen i Bergen, Norges Handelshøyskole, Kunst- og designhøgskolen, BI Bergen og Sjøkrigsskolen.

Hvor kan regionen ta strategiske posisjoner fremover?

I Bergensregionen er det noen næringer som utkrystalliserer seg til å ha en sterkere posisjon nasjonalt og internasjonalt enn andre. Innen andre næringer er det et uforløst potensial til å ta en nasjonalt og/eller internasjonalt ledende posisjon. Det som imidlertid kjennetegner regionen eksplisitt er at regionen er sterkt posisjonert i næringer som er knyttet til havet.

Stavanger er oljebyen, Trondheim er teknologihovedstaden, Tromsø er inngangsporten til Arktis. Bergen bør i tillegg til posisjonen som den mangfoldige og diversifiserte næringslivsbyen, posisjonere seg innenfor områder hvor regionens næringsliv har spesielle komparative fortrinn.

Mulighetene i Bergensregionen:

1. Bergen har en unik internasjonal posisjon innen marin sektor. I dette perspektivet bør byen posisjonere seg som Europas marine hovedstad.

2. I Bergensregionen har vi både svært sterke havrelaterte næringer (subsea, sjømat, maritim), samt sterke og relevante FoU-institusjoner (for eksempel Høgskolen i Bergen, Havforskningsinstituttet, UNI Research, Christian Michelsen Research, Universitetet i Bergen og Norges Handelshøyskole). Dette gir forutsetninger og muligheter som er særegent for regionen som må gripes og utnyttes til fulle. Her fremstår havnæringene, energi, maritim, marin samt reiseliv som selve plattformen for innovasjon og vekst. Det vil være av vesentlig betydning for regionens innovasjonskraft at sektorielle grenser viskes ut, og at innovasjon utvikles på tvers av disse næringene. I tillegg til at regionen har et Norwegian Centre of Expertise innenfor subsea, har vi også en sterk klynge innenfor maritim miljøteknologi (NCE Maritime CleanTech). Videre er Seafood Innovation Cluster etablert i regionen, et initiativ hvor man bygger videre på tidligere satsinger innenfor sjømat. Også det voksende designmiljøet i DesignArena og Design Region Bergen er et viktig og relevant initiativ for regionen. Dette åpner opp et utviklings- og forretningspotensial som best tas ut gjennom tettere samhandling mellom de ulike klyngene i havnæringene. I tillegg er kompetanse om kapitalmarkedene inklusive kapitaltilgang samt byens inkubatormiljø, også viktige innsatsfaktorer i en total modell for regionen.

3. Gjennom satsingen på nærings- og kunnskaps-parken Media City Bergen, klyngeprosjektet NCE Media og medlemsforeningen Media Region Bergen, posisjoneres regionen seg nasjonalt og internasjonalt som et kraftsenter for innovasjon og kunnskap innen media. Samlokalisering, klyngeutvikling og samspill legger til rette for innovasjon og ytterligere utvikling av teknologi-, innholds- og kompetansemiljøer som kan konkurrere på den internasjonale arena.

4. Reiseliv i Bergensregionen står sterkt nasjonalt og internasjonalt gjennom sitt unike reise- og opplevelsestilbud med verdenskjente fjorder, unikt kystmiljø, kulturturisme og aktivitetsturisme. Regionen kan posisjonere seg internasjonalt gjennom utvikling av bærekraftige løsninger for sårbare destinasjoner og klima og miljø.

5. Regionen har tilgang på kompetanse gjennom næringsaktører og forskningsmiljøene som kan gi regionen et fortrinn i både nasjonal og internasjonal sammenheng knyttet til utvikling og kommersialisering av nye bærekraftige energiløsninger.

6. Velferdsteknologi og utvikling av morgendagens løsninger innen helse- og omsorgssektoren ved

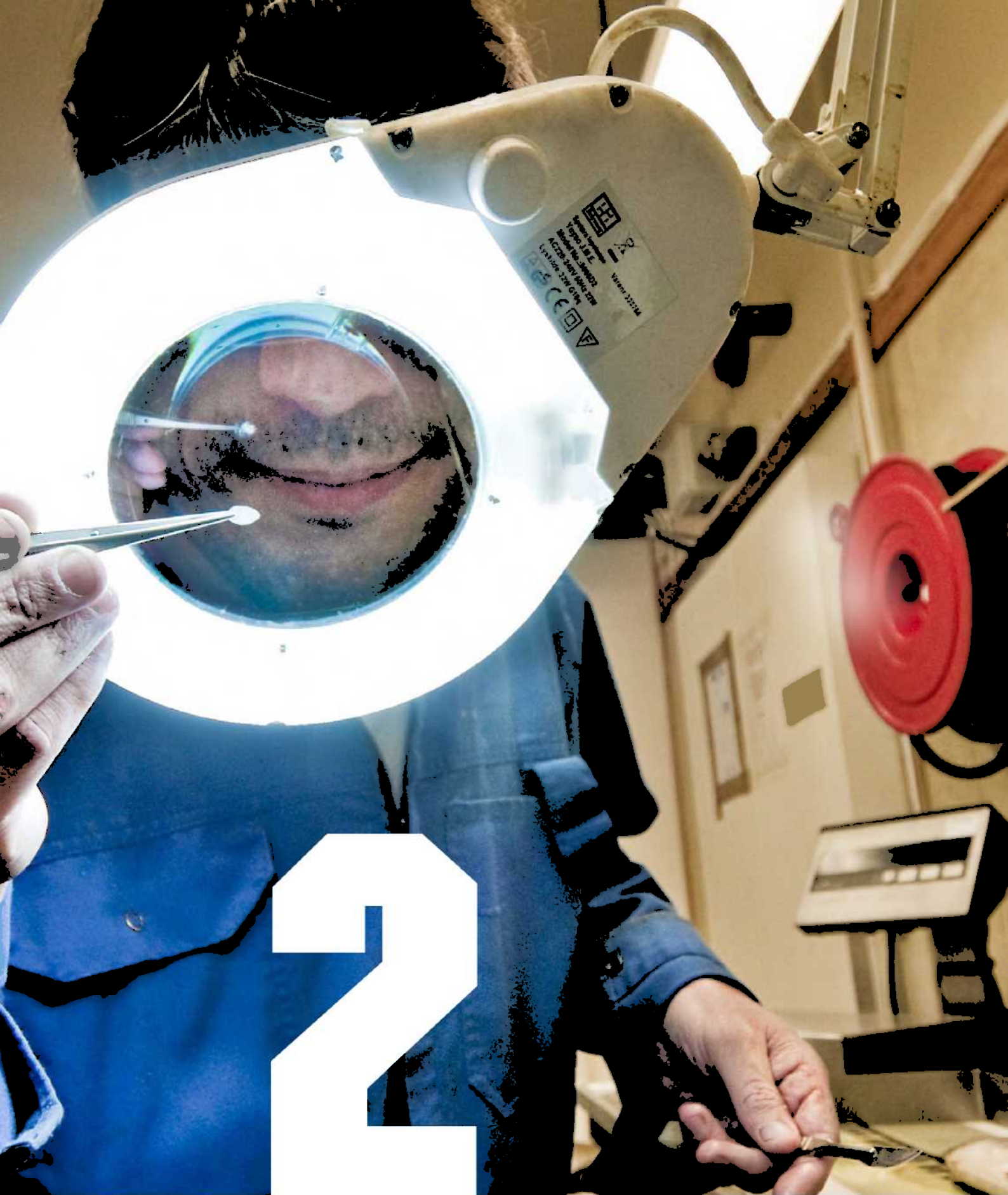
hjelp av innovasjon innen teknologi og tjenester, står sterkt i regionen. Kunnskapsmiljøene ved Høgskolen i Bergen, Universitetet i Bergen og Helse Bergen i samarbeid med kommunene, gir regionen et godt faglig grunnlag for å posisjonere regionen som et fremtidig kraftsenter innen innovasjon og utvikling i helse- og omsorgssektoren. Dette bør skape grunnlag for etablerte og nye næringsaktører til å delta i utviklingen av et aktivt og nyskapende næringsmiljø innen feltet.

Regionen har gjennom langsiktig og systematisk arbeid fra næringene selv, fra politisk hold og fra næringsorganisasjonene etablert en rekke klyngeorganisasjoner hvor de fleste har oppnådd en posisjon og anerkjennelse i Innovasjon Norges klyngeprogram. Regionen har Norges tetteste konsentrasjon av Innovasjon Norge-finansierte klyngeorganisasjoner. Klyngeorganisasjonenes oppgave er å styrke klyngedeltakernes konkurranseevne gjennom å legge til rette for økt innovasjon, målrettet internasjonalisering, styrket vertskapsattraktivitet og tilgang på skreddersydd kompetanse. Regionens fremtidige innovasjonskraft avhenger av at klyngeorganisasjonene sammen med virksomhetene i klyngen, evner å utnytte potensialet for kunnskapsdeling og innovasjon som ligger i den enkelte klynge og mellom klyngene.

Overordnede utviklingstrender og utfordringer

Flere overordnede utviklingstrender vil påvirke næringsstrukturen i Hordaland og Bergensregionen. Både endringer i lokale rammebetingelser og utviklingstrender i globale markeder er relevant for den enkelte næring og selskapene. Eksempelvis nevnes:

- Næringslivet eksponeres for internasjonal konkurranse, inkl. skatteoptimalisering.
- Arbeidsmarkedet eksponeres for internasjonal konkurranse, særlig handel, bygg og anlegg og enklere oppgaver innen olje og gass. Innslag av utenlandsk, rimelig arbeidskraft i en del praktiske yrker/næringer. Stadig økende utflagging av norske arbeidsplasser.
- Tradisjonelle eksportmarkeder i Europa stagnerer, vekst i nye industriland.
- Raskere endringer i markedene og stadig økt konkurranse krever større fokus på innovasjon og entreprenørskap. Samtidig er det relativt lite forsknings- og utviklingsaktivitet i det regionale næringslivet.
- Mangel på arbeidskraft med relevant kompetanse i enkelte næringer, særlig faglært arbeidskraft og arbeidskraft innen helse- og sosialfagene.
- Konsolidering i næringslivet gjennom utsalg og fusjoner skaper utfordringer knyttet til at viktige hovedkontorfunksjoner flyttes ut av regionen.
- Utfordringer knyttet til infrastruktur, som f.eks. veinett, kollektivtilbud og boligbygging.

- Betydelige endringer i etterspørselsforholdene for olje- og gassrelatert virksomhet i regionen.
- Klima- og miljøproblematikk. Potensiell mulighet til verdiskaping og arbeidsplasser.
- Demografutviklingen, Befolkningen blir stadig eldre og vi lever lenger.

Her fokuseres det på de overordnede utviklingstrendene innen næringer hvor regionen har særlige forutsetninger til å ta nasjonale og internasjonale posisjoner.

Energi

Den globale etterspørselen og forbruket av energi er stadig økende. Det estimeres i dag at den primære energiforsyningen skal øke med anslagsvis 35-40 prosent i perioden frem mot 2035, og at 75-80 prosent av denne vil komme fra fossile energikilder⁴.

Det ventes nesten en dobling i vannkraft og annen fornybar primær energiforsyning de kommende 20 år. Dersom vi legger til grunn IEAs basis-scenario for utviklingen, vil fossile energibærere ha en vekst på anslagsvis 23 prosent fra dagens nivå til 2035. Olje- og gassproduksjonen i 2035 vil derfor fremdeles være meget stor i et globalt perspektiv og vil bidra til en betydelig global etterspørsel etter produkter og tjenester hvor leverandører fra Hordaland står sterkt allerede i dag. Imidlertid ser vi i dag at olje- og gassnæringen møter store utfordringer både globalt og regionalt. Endringer i tilgang på olje og gass gjennom nye løsninger særlig i USA har påvirket oljeprisenivået betraktelig i negativ retning, noe som gir seg utslag i endringer i etterspørselsforholdene for olje- og gassrelatert virksomhet i regionen.

Fornybar energi vil utgjøre en stadig større andel av den primære energiforsyningen og en dobling av produsert volum globalt kan forventes frem mot 2035. Den globale utviklingen med økt produksjon, konsum og etterspørsel etter energi representerer en mulighet for ytterligere styrking av den energi-baserte industrien i Hordaland.

Marin

Vekst i uttak av fisk fra verdenshavene kan ikke økes fra dagens nivåer uten at det får negative konsekvenser for ressursgrunnlaget. Samtidig oppleves en stadig sterkere etterspørsel etter sjømat, som er en vekstdriver for havbruksnæringen. FNs mat- og jordbruksorganisasjon la i 2013 fram en prognose der det legges til grunn at den globale etterspørselen av sjømat fra havbruk vil øke med 50 millioner tonn fra 2013 til 2030. Dette representerer en økning på 80 prosent fra dagens nivå. En slik økning vil bidra til en tilsvarende økt etterspørsel etter fôr, teknologi og støttetjenester til havbruksnæringen. Med Hordalands sterke konsentrasjon av globale aktører i sjømatnæringen, ligger forholdene til rette for en betydelig verdiskapingsvekst for regionen på lang sikt.

Maritim

Finanskrisen rammet shippingbransjen hardt, unntatt olje- og gassnæringen, og næringen sliter fremdeles med betydelig overkapasitet og svak inntjening⁵. Bransjen er på vei opp av bølgedalen illustrert ved en investortanalyse fra Moody's i 2014 som tegner et bilde av en bransje som er i ferd med å stabiliseres. I Rederiforbundets konjunkturrapport for 2014 legges det til grunn en årlig vekst på 3,3 prosent i globalt BNP frem mot 2030. Historisk samsvarer endring i BNP godt med endring i

sjøtransport og i det lengre bildet frem mot 2030 forventes det derfor en tilsvarende årlig vekst i den globale sjøtransporten. For oversjøisk transport legges det til grunn en vekst på anslagsvis 70 prosent fra 2014 til 2030.

Eldrebølgen - tjenester og produkter

Den norske befolkningens størrelse og sammensetning gjennomgår for tiden betydelige endringer, og noen av disse endringene vil bli enda klarere i årene som kommer. Både positiv nettoinnvandring og økende levealder bidrar til at folketallet vokser. Den høyeste veksten ventes å komme rundt storbyene. Det er imidlertid utviklingen av befolkningens aldersfordeling som har størst samfunnsmessige konsekvenser. Antall voksne og eldre vil øke mye i løpet av dette hundreåret. Særlig vil veksten bli kraftig i gruppen eldre (70 år eller mer). Andelen eldre kan øke fra knapt 11 prosent av befolkningen i 2014 til 19 prosent i 2060. Det betyr at omtrent hver femte person i Norge i 2060 vil være 70 år eller mer⁶.

Vår region har gode forutsetninger for å ta en posisjon i forhold til å utvikle næringslivets produkter og tjenester for å møte de utfordringer og det marked eldrebølgen representerer.

Arbeidskraft og utdanning

Tilgang på kvalifisert arbeidskraft vil være en utfordring i årene som kommer. Regionen har gjennom satsing på utenbys og internasjonale rekrutteringskampanjer, INN-prosjektet i regi av Bergen Næringsråd og ved etablering av et senter for utenlandsk arbeidskraft (SUA) i 2015 lagt godt til rette for at internasjonal arbeidskraft skal komme og etablere seg i regionen.

I tillegg til å styrke og videreutvikle arbeidet med å trekke internasjonal arbeidskraft til regionen, må regionen legge til rette for at det er et adekvat utdanningstilbud tilpasset næringslivets behov. Gjennom sterke høyere utdanningsinstitusjoner har regionen kapasitet til å utdanne store deler av regionens behov for teoretisk skolert arbeidskraft. Utfordringen blir for næringslivet å ha tilstrekkelig med attraktive arbeidsplasser som sikrer at talentene blir i regionen. Vi ser imidlertid at det fortsatt er et stort behov for tilgang på arbeidskraft med høyere utdanning innen tekniske fag. De høyere utdanningsinstitusjonenes felles innsats for å etablere en felles masterutdanning innen tekniske fag, er et nyttig tilskudd for regionen.

Gjennom de senere år har vi sett at regionen mangler tilgang på tilstrekkelig antall fagutdannet personell med rett kompetanse. En styrking av utdanningskapasitet må dimensjoneres mot arbeidslivets nåværende og fremtidige behov, og det fordrer at utdanningssektoren har godt samarbeid med arbeidslivet, og at næringsliv og forvaltning sørger for tilstrekkelig antall plasser for lærlinger.

⁴ International Energy Agency og BP World Energy Outlook 2013

⁵ DNV, Shipping 2020, 2012

⁶ http://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/194974?_ts=1483a294018

3

NÆRINGSLEVETS FORVENTNINGER TIL DET OFFENTLIGE

Bergen Næringsråd gjennomførte sammen med en rekke andre næringsforeninger, høsten 2014⁷ en spørreundersøkelse for å belyse hvilke områder som er av størst betydning for bedriftene i regionen. Her vil tre eksplisitte temaer kort bli gjennomgått:

1. Hvilke områder anser bedriftene som viktigst for å styrke fremtidig konkurransevne. Her fikk bedriftene muligheten til å prioritere de fire viktigste parameterne av et utvalg på 11.
2. Hvilke områder anses for å være viktigst for bedriften. Her fikk bedriftene muligheten til å prioritere de fire viktigste parameterne av et utvalg på 11.
3. Hva vurderer bedriftene er regionens største utfordringer i et fem års perspektiv. Her fikk bedriftene mulighet til å velge fire alternativer av et utvalg på 13⁸.

Undersøkelsen i sin helhet vil ikke bli gjennomgått i dette dokumentet, men vil sammen med andre kilder tjene som grunnlag for å påpeke hva næringslivet mener er de viktigste områder det herværende dokument kan peke ut for de politiske myndigheter som viktige for næringslivet. Tilsvarende har Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) gjennomført sitt årlige NHOs Kommune NM⁹. Denne undersøkelsen vil også danne grunnlag for anbefalingene i Strategisk næringsplan.

Forutsigbarhet viktigst

Næringslivets viktigste rammevilkår for konkurransevnen er politisk stabilitet som knyttes til at virksomhetene ønsker forutsigbare politiske avgjørelser. Tilgang på relevant arbeidskraft vurderes også som meget viktig for konkurransevnen. Tredje viktigste faktor

for konkurransevnen er bedre infrastruktur som vei, bane og kollektivtilbud. Når det gjelder bedriftene selv velger de å fokusere på forutsigbare rammevilkår som ulike avgifter og skatt som det viktigste område bedriftene er opptatt av. Deretter følger et stabilt rentenivå og midler til veibygging. Bedriftene ser også på likeverdige konkurransevilkår internasjonalt, forenkling av plan- og bygningsloven og økte midler til forskning og utdanning som viktig,

NHO sier i sin rapport (se note 7) følgende: «Bedriftenes konkurransefortrinn starter ofte lokalt i bedriftenes eget nærmiljø. Vekst og utvikling i lokalt næringsliv er samtidig viktige for å skape og opprettholde attraktive kommuner. Lokale og regionale utviklingstrekk er resultat av beslutninger som tas av enkeltindivider, bedrifter og myndigheter – både sentralt og lokalt, og *kommunesektoren har et særskilt ansvar og oppgaver når det gjelder å legge til rette for vekst og utvikling* (vår uth).

Kommunene møter enkelte felles utfordringer som påvirker utviklingen i både privat og offentlig sektor. Demografiske endringer og forventninger til tjenestetilbudet skaper utfordringer med hensyn til fremtidig ressursbehov. Tilsvarende øker kravene til kompetanse, effektivitet og kvalitet i tjenestetilbudet. Samtidig har norske kommuner svært forskjellige utviklingstrekk. Mens noen har store utfordringer med å fremstå som attraktive etableringsmiljøer, opplever andre kommuner press innen bosetting og infrastruktur. Kommuner som har godt ressursgrunnlag i form av næringsvirksomhet, kompetanse, skattegrunnlag og arbeidsplasser har bedre utsikter til vekst og utvikling.»

⁷ Landsdekkende næringspolitisk undersøkelse 2014, kilde Bergen Næringsråd

⁸ <http://www.bergen-chamber.no/page.php?id=214>

⁹ <https://legacyweb.nho.no/getfile.php/Offentlig%20sektor/Filer/NHOs%20KommuneNM%202013.pdf>

NHO legger til grunn at det er fem hovedområder som bidrar til vekst i en kommune:

- Arbeidsmarkedet – størst mulig aktivisering av arbeidsstyrken.
- Demografi – befolkningsvekst og jevn aldersfordeling.
- Kompetanse – tilgang på faglært kompetanse og kompetanse i form av høyere utdanning.
- Lokal bærekraft – kommuner som i størst mulig grad får dekket utgiftene fra et variert lokalt skattegrunnlag og egne inntekter.
- Kommunal attraktivitet – kommunens utgifter og skatter og bruk av private markedsaktører.

Til tross for at det ikke finnes et entydig svar på hva næringslivet forventer av det offentlige er det likevel mulig å peke ut noen retninger som i større grad enn andre opptar regionens næringsliv og som i tillegg har en kommunal eller fylkeskommunal dimensjon. Den første av disse

er styrking av infrastruktur med særlig fokus på veinett og kollektive transportløsninger. Den andre følger i kjølvannet av forenkling av plan- og bygningsloven gjennom effektivisering av plan- og søknadsprosesser og tilrettelegging av bolig- og næringsareal. Sagt enklere, hvordan plan- og bygningslov forvaltes i den enkelte kommune. Videre følger økt trykk på utdanning, forskning og utvikling gjennom styrking av kompetansemiljøer, forbedre samspillet mellom FoU og næringsliv og mer næringsspesifikke utdanningsløp.

Spørsmål som må stilles for å vurdere kommunenes rolle kan være følgende:

- Hva er det offentliges ansvar?
- Hva er næringslivets eget ansvar?
- Hvor kan det offentlige gjøre en forskjell?
- Hvor kan det offentlige ta eierskap?
- Hvor kan det offentlige løse oppgaven?

Kommuner som har godt ressursgrunnlag i form av næringsvirksomhet, kompetanse, skattegrunnlag og arbeidsplasser har bedre utsikter til vekst og utvikling.

4

FOKUSOMRÅDER

Fokusområdene er de områdene hvor kommunene og fylket kan bidra med velfungerende og forutsigbare offentlige tjenester, og er det offentliges bidrag til næringsutvikling i regionen. Fokusområdene skal først og fremst svare på næringslivets forventning og krav til det offentlige, og er strategier det offentlige arbeider etter for å nå regionens hovedmål.

Næringslivets forventninger handler i stor grad om utbygging av hensiktsmessig infrastruktur, i særlig grad veitbygging. Dette er oppgaver hvor både det offentlige og en rekke andre interessenter engasjerer seg, og vil derfor i liten grad bli berørt her. Næringslivet peker på behovet for en rekke andre velfungerende tjenester, og det er disse fokusområdene Strategisk næringsplan tar spesielt for seg. Dette gjelder særlig de områdene hvor næringslivet har gitt tilbakemeldinger på at det offentlige ikke leverer kvalitetsmessig gode nok tjenester eller der næringslivet ser det er behov for endringer i tjenestene.

For å skape en velfungerende region er det nødvendig å ha et godt samarbeidsforhold mellom næringslivet og det offentlige. Det innebærer og at næringslivet må sette seg inn i det offentliges rammer og regelverk, slik at utfordringer kan løses på en god og hensiktsmessig måte.

Målet og de strategiske hovedgrepene i Strategisk næringsplan er basert på de langsiktige utviklings-trekkene samt tilhørende hovedutfordringer for næringslivet i regionen og de forventninger næringslivet har til det offentlige.

«Bergensregionen skal innen 2025 være ledende i Norge på innovasjon, entreprenørskap og bærekraftig næringsutvikling.»

Bedriftenes hovedoppgave er å skape verdier og økonomiske resultater innen rammen av lover og regler i det samfunn de opererer i. Bærekraftbegrepet handler om at sosiale og miljømessige hensyn integreres i daglig drift og i forholdet til næringslivets interessenter. Bærekraft innebærer altså mer enn å overholde eksisterende lover og regler.

I Regional Næringsplan for Hordaland 2013-2017 defineres bærekraft slik: «Med bærekraftige verksemder forstår [vi] verksemder som er økonomisk levedyktige, tek samfunnsansvar i høve miljø og som er medvitne sitt sosiale ansvar lokalt og globalt»

Med næringsutvikling legges det vekt på utvikling som bygger på nyskaping, entreprenørskap

og innovasjon i samspill mellom næringsliv og forsknings- og utviklingsmiljøene i regionen. En forutsetning for dette er et godt fungerende samarbeid mellom næringsliv, kunnskapsaktørene og offentlig forvaltning. Kommunene vil jobbe for å nå hovedmålet gjennom å utvikle mål og strategier med tilhørende tiltak relatert til disse fokusområdene:

- **Næringslivets rammevilkår**
- **Fysisk og sosial infrastruktur**
- **Effektive offentlige tjenester**
- **Bygge regionalt omdømme**
- **Utdanning og forskning**
- **Innovasjon og entreprenørskap**

På de neste sidene presenteres fokusområdene og hvordan det offentlige skal respondere på utfordringene fra næringslivet i form av mål og strategier knyttet til det enkelte fokusområde.

Næringslivets rammevilkår

Med næringslivets rammevilkår forstår vi her hvilke rammevilkår for næringslivet kommunale og regionale myndigheter kan øve innflytelse over på nasjonalt og internasjonalt plan. Næringslivet sier selv at den viktigste rammebetingelsen for videre vekst og utvikling er forutsigbare politiske avgjørelser særlig når det gjelder skatt og avgifter. Imidlertid er det andre forhold utover skatt og avgifter som løses på et sentralt politisk nivå, som har grunnleggende betydning for næringslivets rammevilkår. Samferdselspolitikk og lovgivning knyttet til for eksempel plan- og bygningslov og arbeidsmiljølov er viktige rammegivende betingelser for næringslivet.

Næringslivet har forventninger til at regionale myndigheter bygger allianser og nettverk hos sentrale nasjonale og internasjonale myndigheter for å bidra til at næringslivets rammevilkår i regionen utvikles på en slik måte at det dannes grunnlag for vekst og innovasjon. I dette arbeidet er det et sentralt poeng at de regionale myndighetene kjenner det regionale næringsliv og deres behov.

Planforslaget legger til grunn at en sentral oppgave for regionale myndigheter er å fremme regionens næringslivsinteresser i forhold til sentrale myndigheter.

I planperioden vil det være spesielt viktig for kommuner og fylket å ha særlig oppmerksomhet om følgende:

- Være til stede og følge med der beslutninger tas hos sentrale myndigheter.
- Koordinerte regionale fremstøt overfor sentrale myndigheter.

4

Fysisk og sosial infrastruktur

Med Fysisk og sosial infrastruktur forstår vi i denne sammenheng investeringer i fysiske og sosiale kapasiteter det offentlige forventes å ha ansvar for i vår region. [Transport, samferdsel, IKT, areal, kultur, idrett].

Undersøkelser gjort av næringsforeningene viser at næringslivet mener en viktig faktor for bedre konkurranseevne er bedre fysisk infrastruktur som vei, bane og kollektivtilbud. Videre har næringslivet i regionen tilkjennegitt at tilgangen på kompetent arbeidskraft er og vil fortsatt være en utfordring for mange virksomheter. For å møte dette behovet må regionen satse på å legge til rette for at regionen framstår som et attraktivt sted å arbeide, leve og bo. Her i ligger tilgang til gode bomiljø som betyr tilrettelegging for boligutbygging, et godt og variert kulturtilbud og tilgang på fasiliteter til idrett og annen sosialt orientert aktivitet.

Planforslaget legger til grunn at det er kommunenes ansvar å tilrettelegge for utbygging og utvikling av infrastruktur som møter næringslivets behov både hva gjelder fysisk og sosial infrastruktur.

I planperioden vil det være spesielt viktig for kommuner og fylket å ha særlig oppmerksomhet om følgende:

- Sikre tilstrekkelig utvikling og utbygging av digital infrastruktur internt i kommunene og regionen, samt den digitale hovedveien inn og ut av regionen.
- Bolyst. Skape attraktive kommuner å bo og leve i, gjennom å etablere gode sentre, et variert kultur- og idrettstilbud og utvikle gode boligområder.
- Sikre tilgang på adekvat næringsareal, i tråd med næringslivets behov og ønsker, samt avklarte offentlige strategier.

Effektive offentlige tjenester

Med effektive offentlige tjenester mener vi her de tjenestene næringslivet er avhengig av i den enkelte

kommune og fylkeskommunen. Effektive offentlige tjenester tar utgangspunkt i næringslivets ståsted, og har tidligere hatt betegnelsen «næringsvennlig offentlig sektor». Næringslivet mener forenkling av plan- og bygningsloven og en effektivisering av plan- og søknadsprosesser, samt tilrettelegging av bolig- og næringsareal er viktige forutsetninger for videre vekst og utvikling i næringslivet.

Næringslivet forventer at regionens offentlige tjenesteproduksjon må tilfredsstillende næringslivets behov med hensyn på kvalitet, forutsigbarhet og saksbehandlingstid.

Planforslaget legger til grunn at kommunene legger til rette for en kunde- og servicevennlig utvikling av sine tjenester. For regionen betyr dette en samordning av tjenestetilbudet på tvers av kommunegrensene, slik at tjenestene blir likeartede og koordinerte samsvarende med næringslivets behov.

Med årlige offentlige innkjøp på om lag 400 mrd. kroner må offentlige anskaffelser brukes som et strategisk virkemiddel i moderniserings- og innovasjonsarbeidet. Offentlig sektor kan også være en viktig pådriver for innovasjon i næringslivet.

Kommunene må aktivt utnytte sin posisjon som innkjøper for å sikre tilgang på faglært arbeidskraft i næringslivet.

I planperioden vil det være spesielt viktig for kommuner og fylket å ha særlig oppmerksomhet om følgende:

- Sørge for at regionale og nasjonale offentlige arbeidsplasser etableres i Bergensregionen.
- Forutsigbar, transparent, samordnet og effektiv saksbehandling.
- En effektiv forvaltning krever moderat håndtering av tilleggskrav som hemmer næringsutvikling.
- Kommunene og fylkeskommunen må ha et aktivt forhold til sin rolle som innkjøper.

Bygge regionalt omdømme

Med å bygge et regionalt omdømme mener vi hvordan det offentlige kan bidra for å gjøre regionen kjent som et attraktivt sted å drive og etablere næringsvirksomhet og et attraktivt sted å jobbe, leve og bo. Næringslivet sier i undersøkelser blant annet at tilgang på relevant arbeidskraft er meget viktig for næringslivets konkurransekraft. Kommunene bør samarbeide om å bygge regionalt omdømme. Business Region Bergen vil være kommunenes felles verktøy for denne oppgaven.

Bergensregionen skal være kjent som en attraktiv region å drive virksomhet i, og en attraktiv region å leve og bo i. For regionens fremtidige vekst og innovasjonsevne er det viktig at ny virksomhet finner sitt tilhold i regionen, det er derfor nødvendig at kommunene i regionen aktivt tar del i profileringen av regionens næringsliv og FoU-miljøer for å bidra til at miljøer utenfor regionen finner regionen interessant for etableringer.

I planperioden vil det være særlig viktig for kommuner og fylket å ha spesielt oppmerksomhet om følgende:

- Arbeide for å tiltrekke seg flere aktører som genererer arbeidsplasser i regionen.
- Sørgje for å nyttiggjøre seg den kompetansen som finnes ved utdanningsinstitusjonene, samt tiltrekke mer kompetansesarbeidskraft til regionen.
- Synliggjøre regionens næringsliv i inn- og utland.

Utdanning og forskning

Med utdanning og forskning menes her utdanningstilbud fra barnehage til doktorgrader og forskningsaktivitet på universitet, høyskoler og i instituttsektoren. Næringslivet sier at tilgang på relevant arbeidskraft er essensielt for den videre konkurransekraften. Styrking av kompetansemiljøer, utvikling av mer næringsspesifikke utdanningsløp,

samt bidra til å forbedre samspillet mellom FoU og næringsliv er essensielle faktorer for å tilrettelegge for nyskaping og innovasjon.

Skolen må ha en kvalitet som sikrer at flere ungdommer er skikket og gjennomfører videregående utdanning. Rådgivning om utdanningsvalg og mulighet for arbeid og lengre utdanning må inn i skolen på et tidlig tidspunkt. Utdanning, både yrkesopplæring og utdanning i universitets- og høgskolesektoren må dimensjoneres opp mot arbeidslivets behov. Kommunene må samarbeide med næringslivet og universitets- og høgskolesektoren for å skape flere sammenhengende utdanningsløp fra fagarbeider til master.

Utdanningssektorens betydning for entreprenørskap og innovasjon er helt sentral. For regionens fremtidige konkurransekraft er det av vital betydning at utdanningssektoren tar et ansvar i forhold til å tilrettelegge for elever og studenters muligheter til å utvikle kreativitet, entreprenør- og innovasjonskompetanse.

Planforslaget legger til grunn at kommunene utvikler og forvalter et utdanningstilbud som er tilpasset dagens og morgendagens næringslivs behov for en bred tilgang på adekvat kompetanse. Videre legges det til grunn at kommunene aktivt bidrar til å bygge allianser mellom næringsliv og FoU-institusjonene slik at næringslivets fremtidige konkurransekraft videreutvikles fra dagens nivå.

I planperioden vil det være spesielt viktig for kommuner og fylket å ha særlig oppmerksomhet om følgende:

- Styrke den næringsrettede forskningen.
- Sørge for å utdanne kandidater som etterspørres av lokalt næringsliv.
- Styrke elevenes kompetanse i utdanningsvalg.
- Videreutvikle satsingen på faglært utdanning.
- Iverksette tiltak for å sikre et tilstrekkelig antall lærlingeplasser i privat og offentlig sektor.

Skolen må ha en kvalitet som sikrer at flere ungdommer er skikket og gjennomfører videregående utdanning.

Innovasjon, entreprenørskap og endring

Med innovasjon, entreprenørskap og endring forstår vi her hvordan regionen kan få økt trykk på næringsutvikling som bygger på nyskaping, entreprenørskap og innovasjon i samspill mellom næringsliv og forsknings- og utviklingsmiljøene i regionen. Næringslivet mener kommunene kan bidra til å forbedre samspillet mellom FoU og næringsliv i regionen samt legge til rette for økt og bedre gründerkap og innovasjon.

Bergensregionen har Norges høyeste tetthet av klyngeorganisasjoner finansiert gjennom Innovasjon Norge, SIVA og Forskningsrådet. Dette betyr at regionen har mange næringsmiljøer hvor det er identifisert et potensial for effektiv klyngeutvikling. Effektive klynger kjennetegnes ved høyt innovasjonspress, kunnskapsdeling og utnyttelse av felles infrastruktur.

I Bergensregionen skal vi intensivere satsingen på entreprenørskap og innovasjon for å sikre at næringslivet og samfunnet er i stand til å møte fremtidens behov og krav og konkurransen fra andre nasjonale og internasjonale aktører.

Planforslaget legger til grunn at kommunene videreutvikler infrastrukturen og

virkemiddelapparatet for entreprenørskap, innovasjon og kommersialisering, at kommunene etablerer og videreutvikler gode møteplasser for gründere og innovatører sammen med FoU-miljøene, utdanningssektoren og næringslivet, og at kommunene aktivt jobber for å styrke kapitaltilgangen til innovasjoner og gründere.

I planperioden vil det være spesielt viktig for kommuner og fylket å ha særlig oppmerksomhet om følgende:

- Enhetlig løsning for oppstartshjelp til nyetablerere og gründere.
- For å sikre kunnskapsdeling og innovasjonspress må kommunene og fylket arbeide aktivt for å tilrettelegge for gode klynger i regionen.
- Være en kobler og støttespiller for næringslivet og FoU-miljøene for å hente midler fra det offentlige virkemiddelapparatet og til programsatsinger i regi av nasjonale og internasjonale myndigheter (som Skattefunn, OFU/IFU, nærings-PHD, klyngeprogrammene, SFI, SFF, Horizon 2020 mv).
- Satse enda mer på helse- og omsorgsteknologi, og stimulere til næringsutvikling i grensesnittet mellom FoU-miljøene og det offentlige og næringslivet.

Effektive klynger kjennetegnes ved høyt innovasjonspress, kunnskapsdeling og utnyttelse av felles infrastruktur.

VEDLEGG

Vedlegget inneholder definisjoner av næringsinndelingen. Denne definisjonen er basert på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk og Menon Business Economics næringsinndeling, og er utdrag av næringsanalysen Menon gjorde i forkant av arbeidet med Strategisk næringsplan.

Ved siden av beskrivelse av hver næring som blir presentert i kapitlene 1 til 3, inneholder vedlegget også tallmaterieil for hver næring og næringenes egne vurderinger av utfordringer og viktigste satsinger fremover.

NÆRINGSINDELING

Næringsinndelingen er basert på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk og Menon Business Economics næringsinndeling. Tabellen under gir en kort oversikt over hver næring, mer informasjon følger i resten av vedlegget.

Næring	Beskrivelse
Olje og gass	Aktiviteter knyttet til utvinning av olje og gass slik som bore- og brønntjenester, feltutvikling (subsea og topside), geologi og seismikk, drifts- og vedlikeholdstjenester og nedstrømsaktiviteter som raffinerier og rørtransport. Maritime offshoreaktiviteter. Olje- og gassutvinning (i Hordaland omfatter dette i all hovedsak Statoil).
Fornybar energi	Distribusjon og handel med kraft, produksjon av fornybar energi, avfallshåndtering og resirkulering, rensing av fraksjoner og overvåkning av miljøet, samt leverandører av teknologi og rådgivning rettet mot sektoren.
Maritim	Rederivirksomhet, det vil si eierskap og operasjon av skip og andre flytende enheter, samt design, bygging og leveranser av spesialiserte tjenester og utstyr til rederier. Deepsea shipping, havne- og logistiktjenester, nærskipfart, skipsutstyr, skipsverft.
Marin	Fiskeri, fiskeoppdrett og bearbeiding og eksport av sjømat, samt leverandører av utstyr og tjenester til de ulike delene av verdikjeden.
Bygg og anlegg	Produksjons- og handelsbedrifter som leverer varer til byggenæringen, utførende, arkitekter og rådgivere, utleie av maskiner og utstyr og eiendomsselskaper, både de som driver og forvalter eiendommer og de som driver salg og utleie.
Handel	Alle grossister, agenter og detaljhandelsbedrifter uavhengig av bransje, rettet mot både forbrukere og næringsliv.
Kunnskapstjenester	Teknologisk, økonomisk, juridisk, administrativ og markedsmessig konsulent- og rådgivningstjenester, til alle typer næringer og til offentlig forvaltning.
Finans	Bank, forsikring, forvaltning, finansiell rådgivning, markedsplasser og infrastruktur, kredittforetak og inkasso samt finansiell kommunikasjon og IT.
Helse	Diagnose og behandling, private pleie- og behandlingstilstander engros- og detaljhandel med helseprodukter og varer, forskningsinstitusjoner, biotek og medtek, life science, samt veterinærtjenester. Offentlige sykehus er ikke inkludert
IKT og media	Salg av utstyr og tjenester tilknyttet tele-, audio- og video-, trådløs-, satellitt- og kabelbasert telekommunikasjon, kringkasting og produksjon av fjernsyn og radio, utgivelse og trykking av aviser, blader og bøker, grafiske tjenester og medieformidling. Samt utviklere, selgere og leverandører av IT-produkter og tjenester. Designvirksomhet i hele bredden av designfaget – fra industridesign, interaksjon, møbel, tjenestedesign, grafisk og andre designretninger.
Teknologisk industri	Teknologiindustri omfatter et stort antall industribedrifter med et bredt næringsfokus. Vi gir dem fellesbetegnelsen «teknologi» fordi de produserer varer som inneholder teknologiske komponenter. Dette skiller dem fra prosessindustrien. Bedrifter med hovedfokus rettet mot maritim og offshore olje og gass er ikke inkludert her.
Prosessindustri	Metall-, kjemisk-, miljøteknologi-, papir- og farmasøytisk industri.
Næringsmiddelindustri	Næringsmiddelindustri består av bedrifter som produserer kjøtt og kjøttvarer, fisk og fiskevarer, dyrefôr, mineralvarer, iskrem, øl, mineralvann og andre næringsmidler, blant annet gjennom foredling av jordbruksprodukter.
Reiseliv	Alle typer bedrifter som leverer tjenester til mennesker på reise, det vil si opplevelses-, overnattings-, serverings-, transport- og formidlingsbedrifter.
Kunst og kultur	Virksomhet knyttet til film, video, foto, kulturarv, kunsthåndverk, musikk og annen kunstnerisk virksomhet.
Utdanning	All form for universitets- og høyskoleutdannelser.
Forskning	Forskning og utviklingsarbeid innen naturvitenskap, teknikk, samfunnsvitenskap og humanistiske fag. Offentlige forskningsforetak er ikke inkludert i tallgjengivelser.
Offentlig sektor	All form for offentlig virksomhet organisert i offentlig sektor.

NÆRINGSBESKRIVELSER

I det etterfølgende vil ambisjoner og målformuleringer for enkelt næringer bli presentert. Disse er utarbeidet av den enkelte nærings ulike interesse og/eller klyngeorganisasjoner.

Bergensregionen har en rekke viktige næringsorganisasjoner som arbeider for og fremmer ulike næringsinteresser både opinionsmessig og politisk. Enkelte av disse organisasjonene omtales som nettverksorganisasjoner, andre definerer seg som klyngeorganisasjoner, mens atter andre er definert som klyngeorganisasjoner gjennom Innovasjon Norges klyngeprogram.

Nettverksorganisasjonene er Bergen Reiselivslag, Fiskeriforum Vest, Maritimt Forum Bergensregionen, HOG Energi, Design Region Bergen, Media Region Bergen, Utdanning i Bergen. En klyngeorganisasjon foreløpig utenfor Innovasjon Norges innovasjonsprogram er Seafood Innovation Cluster. Klyngeorganisasjonene som inngår i Innovasjon Norges klyngeprogram listes i eget avsnitt under.

Energi

Energi består av utvinning av olje og gass, olje- og gass-relatert næringsvirksomhet, produksjon og distribusjon av energi fra fornybare kilder samt fornybarrelatert næringsvirksomhet.

Olje og gass

Antall sysselsatte: 32 000
Verdiskaping: 40 000 000 000
Verdiskaping pr. ansatt: 1 250 000
Vekst 2004-12: 92 %

Bergensregionen har en sentral rolle i energinæringen nasjonalt og internasjonalt. I mer enn 40 år har lokale bedrifter og leverandører bygget opp unik kompetanse som plasserer miljøene blant de beste i verden. Næringen har også tett samarbeid og relasjoner til maritim næring. Mange leverandører leverer produkter og tjenester til begge næringene.

Kompetansen knytter seg i første rekke til produksjon, drift og vedlikehold av installasjoner på land, offshore og på havbunnen. Regionen har spesielt sterk kompetanse innenfor undervannsteknologi inklusive prosessutstyr for behandling av olje og gass på havbunnen, operasjoner av fartøy og flytende boreenheter, økt oljeutvinning, instrumentering og havmiljø.

Hordaland er Norges største ilandføringsfylke. Olje og gass skal ilandføres på Mongstad, Sture og Kollsnes også de neste femti årene. Baseaktiviteten i regionen er voksende og CCB-basen og Mongstad-basen vil ytterligere spesialiseres innen henholdsvis subsea og forsyning.

Etterspørselen etter tjenester knyttet til service og oppgradering av undervannsproduksjonsutstyr har vokst betydelig de siste årene og denne veksten ser ut til å fortsette de nærmeste årene. Dette har bidratt til en positiv utvikling av aktiviteten på Ågotnes. Dette gir også ringvirkninger i regionen forøvrig. Ågotnes er verdens største base for vedlikehold og service av undervannsutstyr. I Sunnhordland har fabrikkasjonsmiljøet i mange år vært en viktig leverandør av nybygg på norsk sokkel. De maritime tradisjonene i regionen er også sterke med flere ledende offshoreoperatører.

Næringen er syklisk ved at aktivitetsnivået har variert til dels betydelig i ulike tidsrom og som oftest styrt av utviklingen i oljeprisen. Industrien både i Norge og internasjonalt har opplevd en betydelig kostnadsøkning de siste årene og dette har ledet frem til at både olje- og gasselskapene samt leverandørindustrien er nødt til å finne nye løsninger som reduserer kostnadene. Dette er en utvikling som i liten grad har vært styrt av endringer i oljeprisen. De nærmeste årene vil derfor bransjen oppleve noe redusert aktivitet siden oljeselskapene utsetter og reduserer omfanget av tidligere planlagte aktiviteter. I det lange løp legges det til grunn at aktiviteten både nasjonalt og globalt vil være betydelig og drevet av et økende energibehov der olje og gass fremdeles vil utgjøre en stor andel.

Det er viktig å sikre en konkurransedyktig næring, det er ikke bare de større lokomotivbedriftene som vil påvirkes av utviklingen, også SMB-segmentet er særlig utsatt. De små og mellomstore bedriftene er viktige drivkrefter for innovasjon. Økt oppmerksomhet på denne delen av leverandørmiljøet er viktig for fremtidig verdiskaping. SMB-segmentet har gode forutsetninger for i sterkere grad å bidra til oljeselskapenes satsinger innenfor effektive subsea-løsninger, standardiserte løsninger, økt utvinning, effektiv produksjon og utslippsreduksjoner med innovative løsninger.

Det er viktig for regionen at Statoil videreutvikler sentrale forretningsområder som er lokalisert her. Som ny aktør i Bergen representerer Wintershall sin virksomhet en viktig plattform for økt aktivitet fra Bergen. Skal sentrale aktører utvikle virksomheten sin i regionen, er tilgang på kompetanse og gunstige rammevilkår helt nødvendig.

UPTIME Centre of Competence ble etablert i 2012 som et resultat av at aktørene i industri, forskning og utdanning gikk sammen for å skape en uavhengig aktør. Senterets formål er å videreutvikle drift og vedlikehold gjennom innovasjonsprosjekter og kompetansetilak - samt arrangere møtepunkter.

Fornybar energi

Antall sysselsatte: 4 000

Verdiskaping: 7 300 000 000

Verdiskaping pr. ansatt: 1 826 000

Næringsvirksomhet knyttet til fornybar sektor i Bergensregionen er først og fremst knyttet til BKKs virksomhet innenfor vannkraftproduksjon, distribusjon og salg av kraft. Det er i dag liten eller ingen næringsvirksomhet i regionen knyttet til nye fornybare energikilder som vind inklusive havvind, bølger, tidevann, geotermisk, sol og bio. Det er videre en begrenset aktivitet knyttet til havvind, men denne næringen har ikke maktet å utvikle seg i særlig grad de siste årene.

Det foregår utstrakt forskning og utvikling innenfor havvind i regi av Christian Michelsen Research [CMR], Uni Research og Universitetet i Bergen i regionen. Det gjenstår å se om denne forskningsaktiviteten kan stimulere til næringsutvikling i bransjen. I tillegg er det også tilsvarende forskningsprogrammer både på geotermisk energi og CO₂-lagring i regionen. Også her gjenstår det å se om slik forskningsvirksomhet kan stimulere til innovasjon, nyskaping og etablering av betydelig næringsvirksomhet knyttet til fornybar energi.

Alle globale prognoser knyttet til fremtidig energibruk viser at andelen fornybar energi vil øke betydelig i de nærmeste ti-årene. Dette impliserer økt etterspørsel av produkter og tjenester relatert til slik økt utbygging av fornybar energi.

Bergensregionens potensial som aktør i dette bildet må ta utgangspunkt i produkter og tjenester der vi har spesielle forutsetninger for å lykkes internasjonalt. Det er i den sammenheng naturlig å rette fokus mot energi fra havet i form av havvind, bølger og tidevann der vi gjennom vår kompetanse fra offshore olje og gass samt sterke forskningsmiljøer, bør ha gode forutsetninger for å lykkes. Men produksjon av energi fra disse kildene er sterkt avhengig av subsidier siden dagens løsninger er umodne og gir for høy energikost. Skal man lykkes innenfor dette feltet er man avhengig av næringsaktører og investorer med risikovilje, betydelig finansiell løfteevne, et langsiktig perspektiv og tro på at det er mulig å skape lønnsom næringsvirksomhet.

Fornybarsatsingen i regionen bør intensiveres. Energisikkerhet er viktig for regionen, i denne sammenhengen er det viktig at et solid kraftnett bygges ut. Våre forskningsmiljøer besitter en unik kompetanse innenfor blant annet geotermisk energi, offshore havvind, bruk av hydrogen, brenselcelleteknologi.

I tillegg har regionen industrielle aktører som er aktive pådrivere innen utvikling av maritim miljøteknologi. Det er viktig for fremtidig utvikling at prosjekter fra disse miljøene realiseres.

Mongstad har fått en helt sentral rolle i å redusere utslipp av klimagasser. Det er viktig for regionen at Teknologisenteret på Mongstad [TCM] videreutvikles og at regjeringen viderefører arbeidet. Forskningsmiljøene i hele landet, særlig Universitetet i Bergen, Uni Research og CMR må inkluderes sterkere i denne utviklingen. HOG Energi jobber for å styrke Bergensregionen som en ledende energiregion og som målsetning å etablere et tettere og forpliktende samarbeid mellom næringsaktører, FoU- og utdanningsinstitusjoner samt det politiske miljøet i Hordaland for å:

1. Øke innovasjon og nyskaping i bedriftene
2. Styrke finansieringen av FoU-miljøene
3. Styrke videreutviklingen av utdanningstilbud i regionen
4. Sikre at regionen bidrar til fremtidens energiløsninger
5. Styrke kommersialiseringen av ny teknologi

Maritim

Antall sysselsatte: 12 500

Verdiskaping: 20 000 000 000

Verdiskaping pr. ansatt: 1 600 000

Vekst 2004-12: 92 %

I tallene angitt over er olje- og gassvirksomhet inkludert.

Bergensregionen er en av de ledende skipsfartsregionene i Norden og består av aktører i hele verdikjeden fra rederier, verft samt tjeneste- og utstyrsleverandører. I tillegg ligger Sjøforsvarets hovedbase og hovedkvarter i Bergen.

Bergensregionen har særskilte komparative fortrinn gjennom bred kompetanse innenfor maritim økonomi og finans, maritim ledelse samt operasjon og teknisk drift.

Bergensregionens fortrinn er den kompetansen som forvaltes i en komplett maritim klynge, med konkurransedyktige bedrifter i alle deler av den maritime verdikjeden. Næringsklyngen er kunnskapsbasert og fokuserer på langsiktighet, teknologisk utvikling og spesialisering, såkalt industriell shipping. Med en total flåte på over 1 000 skip, har rederiene i regionen fortsatt en viktig rolle som nav i det maritime miljøet. Spesielt med deres ledende kompetanse på drift, operasjon og kommersiell kontroll fra Bergen.

Maritim sektor er svært kapitalintensiv og konkurrerer i et internasjonalt marked, men Norge er likevel verdens femte største skipsfartsnasjon, hovedsakelig takket være miljøet langs vestlandskysten. Samspillet mellom sjøfolk, rederier, skipsbyggere, utstyrsprodusenter og tjenesteytere gjør norsk maritim næring til en av de ledende i verden, med synergier mot næringer som fiskeri, IKT, finans og olje og gass. Næringen har gjennom flere år opplevd svakere

etterspørsel, noe som har resultert i svake økonomiske resultater. Lavere etterspørsel og tilførsel av ny moderne kapasitet i markedet gir rom for sanering av gamle skip.

Verdens behov for transport vil imidlertid øke. 90 prosent av all transport går i dag på kjøl. Skipsfart er den mest miljøvennlige form for transport av store volum over større avstander. For videre bærekraftig vekst er det helt nødvendig å ha fokus på utvikling og bruk av miljøvennlige løsninger.

Et særtrekk ved maritim virksomhet er at den ikke er basert på naturressurser, men utelukkende på menneskelig kompetanse. Skal den maritime næringen i landet og regionen opprettholde sin meget sterke internasjonale posisjon, er man nødt til å styrke de maritime kunnskaps- og utdanningsmiljøene i regionen.

En stor utfordring for den maritime næringen i regionen er samarbeidet mellom bedriftene. Næringen må både bli flinkere til å samarbeide internt og sammen med andre næringer.

For å møte utviklingen fremover har næringen satt fokus på følgende områder:

1. Vi skal sammen med våre alliansepartnere få frem klyngens betydning for Norge og regionen, og sørge for konkurransedyktige rammebetingelser.
2. Bergensregionen skal styrke sin posisjon og utviklingsmuligheter ved å:
 - Profilere og synliggjøre næringens sterke posisjon nasjonalt og internasjonalt.
 - Styrke samarbeidet innad i næringsklyngen.
 - Videreutvikle infrastruktur som er av betydning for maritim sektor.
3. Bergensregionen skal ha maritime utdannings-, forsknings- og utviklingsmiljø på høyt internasjonalt nivå
 - Gjennom samarbeid mellom sterke næringer, forskning, utdanning og myndigheter skal vi videreutvikle regionen til å være et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen drift, vedlikehold og operasjon.
 - Etablere et maritimt "universitet" med relevant forskning og utdanning.
 - Markedsføre og synliggjøre maritim næringsutdanningstilbud og karriereveier.
 - Etablere konkrete samarbeidsprosjekter med FoU-miljøene.
4. Næringen i regionen skal ta en ledende posisjon i utvikling og bruk av miljøvennlige løsninger.
 - Gjennom samarbeid med FoU skal nye miljøvennlige løsninger iverksettes.
 - Fokus på å få mer gods fra vei til sjø.

Klyngesamarbeid innen gassdrift av skip for å ta en posisjon for de behov og mulighetene som finnes for hele verdikjede innen LNG i regionen.

Marin

Antall sysselsatte: 2 800

Verdiskaping: 4 400 000 000

Verdiskaping pr. ansatt: 1 574 000

Vekst 2004-12: 106 %

Bergensregionen er internasjonalt tyngdepunkt innenfor marin næring med globale verdikjeder og globalt ledende kunnskapsmiljøer. Regionen har et komplett ressursgrunnlag innenfor havbruk, fiskeri, foredling, salg og bærekraftig marin ressursforvaltning. Den sentrale plasseringen i forhold til markedet og kompetansmiljøene bidrar til å gjøre regionen og Vestlandet til en leverandør av sjømat med stor betydning for global matsikkerhet.

Norge har en betydelig posisjon globalt innen marin forskning, næring og forvaltning. Det marine næringslivet i Bergensregionen er blant Norges mest komplette næringer, sammen med maritim virksomhet og offshorevirksomhet. Norge er verdens nest største eksportør av sjømat, og verdens største produsent av laks og ørret. Marin næring er en av Norges mest komplette og fremste eksportnæringer, med stor verdiskaping for regionen. Bergensregionen leder kunnskapsutviklingen på mange marine felter. Strategisk næringsplan gir viktige anbefalinger for hvordan vi bør prioritere for å kunne innfri næringsmessige og politiske mål for marin sektor med stor betydning for regional og nasjonal verdiskaping.

Klimaendringer og forsyningssituasjonen av mat og energi i forhold til befolkningsvekst, gir store utfordringer for verdenssamfunnet. Ifølge verdens matvareorganisasjon vil sjømat spille en større rolle når alle muligheter til matproduksjon må tas i bruk.

Samtidig må veksten skje på en bærekraftig måte for å sikre langsiktig utvikling og vekst. Selv om norsk fiskeri- og havbruksforvaltning er verdensledende, må regionale utfordringer løses.

Det er all grunn til å tro at utviklingen av marin sektor blir mer kunnskapsintensiv og Bergensregionen kan spille en betydelig rolle med vår kunnskapsbase for bruk og vern av de marine ressursene. Offentlig regulering kan både fremme og begrense verdiskaping og innovasjon i næringslivet. God kunnskapsbasert forvaltning er en forutsetning for god næringsutvikling. Globalisering er og en viktig drivkraft for økt kunnskapsutveksling og innovasjon.

Marin sektor er en internasjonal og kunnskapsintensiv næring som har behov for å rekruttere kompetent personell og sikre høy kompetanse i alle deler av sektoren. De som utdannes i dag og i morgen er de som skal bringe den marine næringen videre og som skal løse fremtidige utfordringer.

Bergensregionen må fremstå som attraktiv for de beste talentene og utdanne og rekruttere på topp internasjonalt nivå. På den måten kan næringen skape et varig konkurransefortrinn ved å lede den marine kunnskapsutviklingen av marin sektor.

Næringen skal fremover spesielt arbeide med følgende tema:

1. Styrke Bergensregionen som en global marin kompetanseregion.

- Synliggjøre og markedsføre regionen som et globalt kompetansesenter for marine næringer.
- Styrke samfunnsaksepten for næringens betydning og rolle i global matsikkerhet, verdiskaping og fremtid.
- Styrke og videreutvikle marine kunnskapsbaserte næringsklynger som kan øke innovasjon, konkurransekraft og attraktivitet til regionen.

2. Etablere marin utdanning i verdenstoppen og sikre relevant og kompetent arbeidskraft til forskning, næring og forvaltning.

- Øke talentattraktiviteten til marin utdanning og jobb i regionen.
- Øke samarbeidet på kompetanseutvikling mellom næring, videregående skoler, universitet, høyskoler og forskningsinstitusjoner.
- Etablere en internasjonal og fremtidsrettet marin utdanning med base i Bergen.
- I samarbeid mellom næring, høyskoler og universitet, utvikle etterutdanningstilbud spesielt tilpasset næringen.

3. Være fremst på bærekraftig utvikling av marin næring.

- Være fremst på innovasjon og bærekraftig forvaltning, høsting og lønnsom produksjon av sjømat
- Den regionale samfunnsstrukturen med etablert infrastruktur og samarbeidsrelasjoner mellom næring, forskning og forvaltning er et konkurransefortrinn som må bevares.
- Mer forutsigbare rammevilkår for næringen og tilrettelegging av areal på land og sjø for videre vekst.
- Stimulere til fylkes- og kommuneovergrepene samarbeid om akvakulturforvaltning, marin næringsutvikling og kystsoneplanlegging.

Reiseliv

Antall sysselsatte: **9 500**
 Verdiskaping: **4 000 000 000**
 Verdiskaping pr. ansatt: **415 000**
 Vekst 2004-12: **80 %**

Bergensregionen er kjent som en attraktiv region for opplevelser, kultur og reiseliv og er den viktigste innfallsporten til fjordene. Sektoren sysselsetter ca 10 000 personer i fylket og omsetter for over 10 milliarder kroner.

Regionen innbyr til flotte reiseopplevelser i en variert natur og har fagmiljøer som styrker regionens ståsted som møteplass for konferanser, kongresser og messer. Regionen har et tilhørende rikt kulturliv og byr på varierte idrettsopplevelser som også trekker besøkende til regionen. Næringens nasjonale ekspertsenter for reiseliv, NCE Tourism Fjord Norway, er sentralt i næringens arbeid med regionens omdømme.

Næringen arbeider med en større regional organisering av reisemålsselskap for å styrke slagkraften i markedsføring og produktutvikling. Den er også inne i en fase med store investeringer i nye hoteller og infrastruktur. Blant de viktigste utfordringene for næringen er bedre infrastruktur for tilkomst til regionen og et større mangfold av arenaer for å skate og utøve kultur- og idrettsopplevelser.

Internasjonale trender viser økt fokus på opplevelser i byregioner og en rekke destinasjonsalternativ internasjonalt setter kultur i fokus for utvikling av både reiseliv, identitetsbygging og næringsliv for øvrig. I regjeringens handlingsplan for reiselivet fokuseres det på omdømmesatsing og operativ markedsføring.

Bergensregionen har et unikt fortrinn i sitt mangfold av aktive natur- og kulturopplevelser som man kan bygge videre på for å utvikle nye, spennende produkter. Det ligger også et stort potensial i å benytte tidsvinduet for Festspillene og andre store festivaler til andre aktiviteter.

De siste årene har Bergen både mistet og fått utvidet tilbudet med sentrale fergeruter til utlandet. Det er en sterk vekst i flyreisene over hele Europa, og antall innreiser fra utlandet til hele regionen over Bergen Lufthavn øker raskt med nye flyruter

Det er videre en trend med kortere ferie og såkalte «city breaks» hvor regionen må posisjonere seg med nye produkter som møter dette behovet. Destinasjoner med en flyreise inntil 2,5 timer fra Bergen har i den sammenheng det største potensialet.

Næringen er opptatt av å få de samme rammebetingelser som andre destinasjoner i Europa. Sektoren er personalintensiv, noe som gjør fastsettelse av skatter, avgifter og kompetansebygging til sentrale rammevilkår for næringen. I tillegg ser næringen på estetikk, design, informasjon, tilgjengelighet, skilting, åpningstider skjenketider, offentlige servicetilbud, generelle fellesgoder og offentlige kollektivtilbud som betydningsfullt for å støtte en positiv utvikling av næringen.

Reiselivsnæringen har som målsetting å gjøre Bergensregionen til Nordens mest spennende region for reiselivsbaserte kultur- og naturopplevelser. For å nå målsettingen har næringen pekt

Innen FoU-næringen har Bergen sin styrke innen de marine og maritime fagfeltene.

på følgende strategier som viktige i årene som kommer:

1. Samarbeide om å utvikle flere kultur- og arrangementsarenaer og gode opplevelses-, kultur- og reiselivsprodukter med utgangspunkt i regionens mange fortrinn
2. Sikre optimal tilgjengelighet til og fra regionen (vei, båt, bane og fly)
3. Styrke Bergensregionens attraktivitet som møte-, kongress-, messe- og arrangementssted
4. Styrke regionens posisjon som innfallspurt til Fjord-Norge og kystopplevelsene i regionen
5. Styrke posisjonen som kulturby ytterligere
6. Forsterke konkurransekraften ved økt markedsinnsats nasjonalt og internasjonalt gjennom økt samspill mellom aktørene innen næringen
7. Sikre kompetansemiljøer, FoU-miljøer og offentlige støtteordninger for videreutvikling av næringen
8. Forsterke den regionale samhandlingen og samarbeidet mellom alle reiselivsaktørene i regionen

IKT, media og design

Antall sysselsatte: **9 000**

Verdiskaping: **8 200 000 000**

Verdiskaping pr. ansatt: **903 000**

Vekst 2004-12: **50 %**

Bergen har et mangfold av sunne virksomheter innen kommunikasjonsnæringene IKT, media og design. Bergen er base for globale teknologiselskaper, nasjonale kringkastere, regionale medie-

hus, lokale aviser, en rekke nisjepublikasjoner og et antall spennende små og mellomstore selskaper. I tillegg har Bergen et sterkt designmiljø og en rekke konsulentselskaper innen IKT-feltet som samhandler med resten av næringen.

Næringen har vist sterk evne til å utvikle nye virksomheter som over tid har tatt internasjonale posisjoner. Næringen jobber også aktivt med å videreutvikle egne sektorer gjennom prosjekter som NCE Media og DesignArena.

Et signalprosjekt som vil få stor betydning er etableringen av nærings- og kunnskapsparken Media City Bergen der TV2, NRK Hordaland, Bergens Tidende, Bergensavisen, Vizrt og Universitetet i Bergen skal samlokaliseres i Lars Hilles gate 30. Også bedrifter fra SMB-segmentet og leverandørindustrien inviteres inn i samlokaliseringen. Aktørene ønsker å etablere et veksthus for gründere, en medialab for forskning og utvikling samt et besøkssenter for profilering og rekruttering til næringen.

Regionen har noen store lokomotiv som er viktige å beholde. For denne næringen er det viktig at TV2s hovedkontor fremdeles blir i Bergen. Det er også viktig å stimulere til å legge til rette for at flere store virksomheter etablerer seg i regionen.

Mediemarkedet endrer seg dramatisk gjennom den pågående digitaliseringen. Dette er en endring som innebærer nye brukervaner, nye konkurrenter, ny teknologi, nye produkter, behov for ny kompetanse, nye forretningsmodeller og nye måter å organisere

virksomheten på for mediene. For designbransjen er også digital kompetanse blitt avgjørende og IKT jobber til enhver tid med de siste nyvinningene på teknologifronten.

For alle delene av næringen er derfor evnen til å omstille seg avgjørende for å lykkes. I Bergen har dette skapt satsingsvilje og et sterkt fokus på innovasjon og samhandling. Ved å utnytte dette momentet og legge til rette for ytterligere utvikling, vil bransjen kunne styrke seg og ta nye posisjoner både nasjonalt og internasjonalt som et innovativt sentrum for media, design og teknologiutvikling.

Digital infrastruktur er blitt en rammebetingelse for fremtidig næringsutvikling, enten utsnittet er lokalt, regionalt eller nasjonalt. Den digitale og grenseløse virkeligheten øker også utviklingstakten i mange sektorer. Det «disruptive» klimaet i den digitale økonomien er en trussel for verdikjeder og næringsklynger som mangler tilgang til kompetanse, infrastruktur - eller evne til endring. Regionen må jobbe for å styrke rammebetingelsene på digital infrastruktur, som kan være et vesentlig bidrag til innovasjon og kompetanse- og næringsutvikling.

Design Region Bergen gjennom DesignArena samler bedrifter fra designnæring og annet næringsliv for å styrke de beste strategiske designbrukerne og -leverandørene, blant annet gjennom utviklingen av en egen masterutdannelse i design thinking, tilbudt i samarbeid mellom KHiB, HiB og NHH. Klyngeprosjektet har en målsetning om å gjøre Bergen til Nordens hovedstad for

designdrevet innovasjon, og vil gjøre det selvfølgelig for regionens næringsliv å bruke designkompetanse på lik linje med økonomi- og teknologikompetanse i alle sine utviklingsprosjekter.

Næringen målsetter å skape et internasjonalt ledende miljø for innovasjons- og kunnskapsutvikling innenfor medie-, design- og teknologifeltet. For å nå målsettingen har næringen pekt ut følgende strategier:

1. Beholde og styrke tilstedeværelsen av de store virksomhetene i regionen.
2. Utvikle Media City Bergen som en synlig og vital hub i en bredt sammensatt medieklynge som har ringvirkninger til design- og IKT-sektoren.
3. Styrke samhandlingen gjennom en aktiv satsing på klyngeutvikling, samarbeidsarenaer og møteplasser for næringen.
 - Styrke samhandlingen mellom gründere, SMB-segmentet og de ledende selskapene
 - Etablere klyngeprosjekt på internasjonalt nivå innenfor media, bygget på NCE Media
 - Etablere en sterk designklynge basert på Designarena
 - Etablere et klyngeprosjekt for IKT
 - Videreutvikle en sterk designklynge basert på Designarena med mål om NCE-status
4. Styrke kunnskapssamarbeidet
 - Etablere og styrke spesialiserte utdanningsløp på bachelor- og masternivå
 - Styrke samhandlingen mellom bransjen og forskningsmiljøene

5. Utvikle infrastruktur for innovasjon og entreprenørskap

- Utvikle tilbud som veksthus for gründere og labor for testing, forskning og utvikling
- Systematisere og skreddersy tilbudene fra regionale innovasjons- og utviklingsaktører

6. Øke kapitaltilførsel og bedre rammevilkår

- Tilføre spesielt nye selskaper mer risikovillig kapital
- Jobbe for å sikre mediene gode og oppdaterte rammevilkår

7. Styrke samarbeidet med andre næringer

- Styrke samarbeid innenfor spesifikke kompetanseområder som går på tvers av næringen, for eksempel design og visualiseringsteknologier
- Jobbe aktivt med erfaringsutveksling mellom klynger

8. Næringen skal styrkes gjennom posisjonering, markedsføring og økt nasjonalt og internasjonalt fokus

- Etablere ordninger for å dra nytte av den internasjonale erfaringen bransjene selv og andre næringer i regionen har
- Markedsføre og posisjonere seg i det regionale, nasjonale og internasjonale markedet
- Tenke nytt og innovativt om nye internasjonale

markeder for nye selskaper

- Utnytte store lokale begivenheter til markedsføringen av næringen nasjonalt og internasjonalt

9. Arbeide for å sikre regionens og næringens digitale konkurransevilkår nasjonalt og internasjonalt.

- Styrke tilgang til digital infrastruktur både i kommersielle og ikke-kommersielle backbone-nett, og etablere økt redundans og direktelinjer til kontinentet.

Kunnskapstjenester

Antall sysselsatte: **17 000**

Verdiskaping: **15 500 000 000**

Verdiskaping pr. ansatt: **898 000**

Vekst 2004-12: **188 %**

Kunnskapstjenester består av teknologisk, økonomisk, juridisk, administrativ og markedsmessig konsulent- og rådgivningstjenester til alle typer næringer og til offentlig forvaltning. Både i Bergensregionen og i Hordaland er næringen svært bred. I Hordaland har næringen gjennomgått en betydelig vekst og er i dag nesten tre ganger så stor som den var i 2004.

En del av veksten i denne næringen er naturlig

å se i sammenheng med utviklingen i de største næringene i regionen. En ikke ubetydelig andel av denne næringen har spesialisert seg på teknologisk, økonomisk og juridisk rådgivning til eksempelvis olje- og gassrelatert virksomhet og maritim virksomhet. Denne spesialiseringen knyttet til hele eller deler av havnæringene er også gjeldende for finansmiljøet i regionen. Store konsern og organisasjoner er de største brukerne av spesialiserte kunnskapstjenester.

Kunnskapsaktørene spiller en nøkkelrolle for utvikling og spredning av kunnskap og dermed for innovasjon, produktivitet og vekst. Store, spesialiserte kunnskapsaktører er viktig for å betjene hovedkontorfunksjoner og kan spille en nøkkelrolle for internasjonale selskapers etablering i regionen. Det er dermed en gjensidig avhengighet mellom eiermiljøer og store selskapers hovedkontorfunksjoner på den ene siden og kunnskapstjenester på den annen. Kunnskapstjenester er svært viktig for å løfte profesjonalitet og kunnskapsspredning i næringsmiljøer.

I Bergensregionen er det flere store advokat-, revisjons- og konsulentselskaper som har sin nasjonale spesialkompetanse innen blant annet havbruk og shipping lokalisert i Bergen.

Markedsutsiktene for kunnskapstjenester styres av noen underliggende drivere som forventes å være tilstede på både kort og lang sikt. Økt kompleksitet i næringsliv og forvaltning skaper et økende behov for problemløsningsaktiviteter. På samme måte skaper økt formalisering og profesjonalisering i næringsliv og forvaltning større behov for kunnskapstjenester.

Finans

Antall sysselsatte: **6 200**
Verdiskaping: **13 500 000 000**
Verdiskaping pr. ansatt: **2 180 000**
Vekst 2004-12: **164 %**

Finansnæringen er kritisk infrastruktur for næringslivet og er en forutsetning for investeringer, innovasjon og vekst for hele næringslivet i Bergensregionen. På samme måte som kunnskapsnæringene, spiller næringen en viktig rolle for å betjene hovedkontorfunksjoner i større selskaper og konserner i regionen. Med unntak av olje- og gassrelaterte virksomheter, er Bergen Vestlandets hovedstad for finansielle tjenester. Sparebanken Vest og forsikringsselskapene DNB Livsforsikring og Nordea Liv Norge er omsetningsmessig tre betydelige aktører i regionen, ikke bare i egen næring, men også i næringslivet generelt.

Finansnæringen i Bergensregionen er i dag to og en halv gang så stor som den var i 2004. En av forklaringene på dette er den betydelige veksten i

realøkonomien, som har sin direkte konsekvens i vekst i finansnæringen. I Bergensregionen spesielt er det også naturlig å tilskrive noe av veksten til den positive utviklingen i havnæringene som er viktig for finansmiljøet i regionen.

Finansnæringen i Bergensregionen har primært et lokalt og regionalt fokus og har en viktig infrastrukturell rolle for næringslivet i Bergensregionen spesielt og Vestlandet generelt. Innen forsikring har aktørene i regionen i større grad en nasjonal rolle. Regionen mangler imidlertid tydelige finansielle aktører som gir næringslivet tilgang på egenkapital. Dette i motsetning til Stavanger- og Osloregionen.

Forskning

Antall sysselsatte: **3 174**
FoU-utgifter: **5 200 000 000**
FoU-utgifter per ansatt: **1 650 000**
Vekst 2003-11: **64 %**

Hordaland er et av Norges sterkeste fylker når det gjelder forskning og utvikling. Dette skyldes i hovedsak høy aktivitet i universitets- og høyskolesektoren. Nesten halvparten av fylkets egenutførte FoU-aktivitet finner sted her, mens instituttsektoren står for ca 30 prosent. Næringslivet er også en stor og viktig aktør når det gjelder både egenutført og innkjøp FoU.

Innen FoU-næringen har Bergen sin styrke innen de marine og maritime fagfeltene. Dette er fagdisipliner som kan gi svært god fremtidig konkurransekraft til næringsliv med stort internasjonalt kommersielt potensiale.

Universitets- og høyskolesektoren er fylkets hovedaktør innen forskning og utvikling. Universitetet i Bergen driver både grunnforskning og undervisning, men driver også mer spisset forskning gjennom dedikerte forskningscenter for fremragende forskning (SFF) tildelt av Forskningsrådet. Universitetet har for tiden fire slike sentre som tydelig demonstrerer fremragende nivå innen de relaterte disiplinene:

- SFF Senter for geobiologi
- SFF Birkelandsenteret for romforskning
- SFF Centre for Cancer Biomarkers
- SFF forskning på mødre- og barnehelseintervensjoner

I tillegg har UiB to nordiske sentre for fremragende forskning (NCoE):

- Centre for Bioactive Food Components and Prevention of Lifestyle Diseases
- Centre for Medieval Studies

UiB er i samarbeid med Universitetet på Svalbard og Havforskningsinstituttet tildelt et senter for fremragende utdanning (SFU) i biologi:

- SFU bioCEED Centre of Excellence in Biology Education

Hordaland er et av Norges sterkeste fylker når det gjelder forskning og utvikling.

Høgskolen i Bergen (HiB) har samlet hovedvekten av sin forskningsaktivitet i fire forskningsprogram: kunnskapsbasert praksis, kunstfagdidaktikk, lærerprofesjonalitet og programvareutvikling for distribuerte system. I tillegg er HiB vert for Senter for nyskaping som forsker på innovasjonsprosesser og entreprenørskap.

Norges Handelshøyskole har på samme måte som UiB organisert forskningsaktiviteten gjennom egne sentre, og har nå åtte slike. Sammen med administrativt forskningsfond (AFF) og samfunns- og næringslivsforskning (SNF) utgjør dette et sterkt forskningsmiljø innen økonomiske og administrative fag. Av særskilt betydning for framtidig vekstkraft i næringslivet bør nevnes Senter for Forskningsbasert Innovasjon (SFI) innen tjenesteinnovasjon tildelt av Forskningsrådet med næringslivet som aktiv partner.

Instituttsektoren er i Norge en helt sentral aktør for å bygge bro mellom akademia og næringsliv ved å sette grunnforskning om i innovasjon som sikrer fremtidig konkurransekraft. Denne sektoren er sterk i Bergen som vist av følgende hovedaktører:

- Uni Research (bioteknologi, energi, helse, klima, miljø, samfunn og kultur)
- Christian Michelsen Research AS (sensor- og måleteknologi, grønn energi, datavisualisering og beslutningsstøtte)
- Havforskningsinstituttet
- NERSC Nansensenteret for miljø og fjernmåling
- NIFES Nasjonalt institutt for ernærings- og sjømatforskning
- NOFIMA næringsrettet forskning og utvikling innen akvakultur, fiskeri og mat (hovedkontor i Tromsø)

Forskningsrådet har gjennom flere omganger tildelt status og betydelige bevilgninger til åtteårige Senter for Forskningsbasert Innovasjon (SFI) initiert av grupperinger der både FoU-institusjoner og regionalt næringsliv deltar aktivt. Motivasjonen er å skape fremtidig konkurransekraft for industrien gjennom innovasjon basert på forskningsresultater av høy kvalitet:

- SFI Michelsensenteret for industriell Måleteknologi og –vitenskap (vertskap Christian Michelsen Research AS)
- SFI Senter for forskning på lakselus (vertskap UiB-BIO)
- SFI Innovation in Sustainable Fishing and Pre-processing technology (vertskap Havforskningsinstituttet HI)
- SFI CSI (Center for Service Innovation) NHH/AFF

Forskningsrådet har også tildelt Bergensregionen vertsansvar for to Sentre For Miljøvennlig Energi (FME). Dette er på samme måte som SFI-er nevnt over, åtteårige innovasjonssentre som samler både FoU-miljøer og næringsliv:

- FME NORCOWE Offshore Hawind (vert: Christian

Michelsen Research AS)

- FME SUCCESS Bærekraftig CO2-lagring i geologiske strukturer (vert: Christian Michelsen Research AS)

I tillegg må nevnes en rekke andre forskningssentre og innovasjonssentre som tydelig indikerer områder der Bergens FoU-miljøer er sterke:

- Mohn-Sverdrup senter for globale studier av havet og værvarsling i havet (del av NERSC)
- Bjerknessenteret for klimastudier (HI, NERSC, Uni Research og UiB)
- Hjort-senteret for marin økosystemdynamikk (HI, NERSC, Uni Research og UiB)
- Sars International Centre for Marine Molecular Biology (UiB)
- CGER Senter for Geotermisk Energi (vert: Christian Michelsen Research AS)
- UPTIME CC Kompetansesenter for drift og vedlikehold

Næringslivet i Hordaland er en viktig aktør både når det gjelder egenutført og innkjøp FoU. Likevel ligger Hordaland noe etter sammenlignbare fylker i FoU-aktivitet. Næringslivet i Oslo, Akershus, Sør-Trøndelag, Rogaland og Buskerud benytter alle mer ressurser til FoU enn næringslivet i Hordaland.

Øvrige næringer

I dette dokumentet er det lagt størst fokus på de næringer som er ansett som av størst strategisk betydning for regionen. I det ligger det at disse næringene er spesielt viktige i form av verdiskaping, sysselsetting og/eller har spesielle fortrinn som det er ønskelig å utnytte. Det betyr likevel ikke at øvrige næringer i regionen ikke er viktige eller sentrale i regionens næringsliv.

Det tydeligste eksempelet på dette er bygg- og anleggsbransjen. Bygg og anlegg er med sin verdiskaping på knapt 27 milliarder kroner Hordalands nest største næring. Med sine 29 000 ansatte er næringen også viktig med tanke på sysselsetting. Som næring skiller imidlertid ikke bygg og anlegg i Hordaland seg fra resten av landet med tanke på størrelse, vekst eller produktivitet. Slik sett foreligger det ingen åpenbare grunner til at næringen skal anses strategisk viktig for regionen.

Et annet eksempel på en næring med betydelig sysselsetting er handel, som inkluderer grossister, agenter og detaljhandelsbedrifter rettet mot både forbrukere og næringsliv uavhengig av bransje. Målt i antall ansatte er handelsnæringen Hordalands største med knapt 32 000 sysselsatte. Næringen har imidlertid stort innslag av deltidsansatte og er preget av relativt lav produktivitet.

Næringsmiddelindustri, prosess- og teknologiindustri som ikke er offshorerettet er relativt jevnstore i Hordaland med verdiskaping

på 4-5 milliarder kroner og 3 000-4 000 ansatte. Samlet utgjør disse industrinæringene en årlig verdiskaping på 15 milliarder kroner og sysselsetter 15 000 arbeidstakere. Innen metallindustri har regionen et sterkt miljø på Osterøy innen robot- og CNC-disiplinene, mye av disse sistnevnte er offshorerettet eller rettet mot maritim sektor. I sum er disse næringene generelt likevel ikke spesielle, og har heller ikke regionale fortrinn som gjør dem strategisk viktige for regionen.

Bergensregionen er sterk innenfor høyere utdanning. Universitetet i Bergen er den største av disse med ca 15 000 studenter og 3 500 tilsatte. UiB dekker en rekke fagområder, har seks fakulteter og rundt 60 institutter og faglige sentre. Høgskolen i Bergen, som tilbyr lærerutdanning, utdanninger innen ingeniør- og økonomifag i tillegg til helse- og sosialfag har ca 7 000 studenter og 700 tilsatte. Bergen er også hjemsted for Norges Handelshøyskole med sine 3 500 studenter og rundt 400 ansatte. I tillegg til disse store institusjonene tilbyr Høgskolen Betanien og Haraldsplass Diakonale Høgskole utdanning innen helse- og sosialfag mens NLA Høgskolen lærerutdanning. Kunst- og designhøgskolen i Bergen inngår også i regionens tilbud innen høyere utdanning.

Klyngeorganisasjoner

Programmet Norwegian Innovation Clusters eies i felleskap av Innovasjon Norge, SIVA og Forskningsrådet. Programmet er inndelt i følgende nivåer:

- Arena
- Norwegian Centres of Expertise [NCE]
- Global Centres of Expertise [GCE]

Gjennom Norwegian Innovation Clusters vil de tre programeierne bidra til å forsterke innovasjons- og fornyelsesevnen i regionale innovasjonsmiljøer. Programmet skal utløse og forsterke samarbeidsbaserte utviklingsaktiviteter i klyngene. Dette vil øke tilfanget av ideer til innovasjon og omstilling, utløse og forsterke innovasjonsprosesser, og skape et mer attraktivt miljø for bedrifter, kunnskapstilbydere, talenter

Bergensregionen er sterk innenfor høyere utdanning. Universitetet i Bergen er den største av disse med ca 15 000 studenter og 3 500 tilsatte.

og investorer. På denne måte vil klyngens aktører få bedre forutsetninger for å øke verdiskapingen og forsterke posisjonen innenfor nasjonale og globale verdikjeder. Programmet skal være en katalysator for å bringe sammen aktører til et felles engasjement og til å skape en økt dynamikk i dette samspillet.

Erfaring viser at geografiske konsentrasjoner av bedrifter og kunnskapsmiljøer i regionale klynger kan gi økt innovasjonsevne og konkurransekraft. Programmets målgruppe er slike regionale klyngedannelser, både de som er i en tidlig fase i sitt samarbeid og de som har utviklet et modent og velfungerende samarbeid. Programmet henvender seg også til de som primært har potensial for en forsterket regional posisjon og de som har tyngde og vekstkraft til å være nav i nasjonale og globale innovasjonsnettverk. Fellesnevneren for alle disse miljøene vil være at de har forutsetninger for samarbeidsbasert vekst, og vilje og evne til en felles strategisk utviklingsprosess.

Programmet vil være særskilt opptatt av at klyngene fornyer sitt etablerte konkurransefortrinn, gjennom å utforske nye muligheter og finne nye samarbeidspartnere, på tvers av teknologier og verdikjeder og innenfor nye anvendelsesområder. En bevissthet om globalisering av markeder og kunnskapsproduksjon, og en sterk orientering mot internasjonale samarbeidspartnere, vil være sentrale elementer i dette bildet.

Klyngeprogrammet er de tre eierne viktigste felles innsats for økt innovasjon og vekstkraft i norsk næringsliv. Eiernes nettverk, kompetanse og virkemidler koples sammen for en mer helhetlig og kraftfull innsats. Samarbeidet skal gi rom for nye strategiske grep, basert på en nær dialog med representanter i klyngemiljøene. Programmets eiere har forventninger om at programmet skal være et sentralt redskap i myndighetenes politikk for å fremme et innovativt og konkurransedyktig norsk næringsliv.

Som en konsekvens av sterke næringsmiljøer og svært kompetente organisasjoner er Bergensregionen den region i landet som har flest klyngeorganisasjoner knyttet til dette klyngeprogrammet. Organisasjonene er:

- NCE Maritime CleanTech
- NCE Subsea
- NCE Media
- NCE Tourism – Fjord Norway
- DesignArena

STRATEGISK NÆRINGSPLAN FOR BERGENSREGIONEN 2015-2020

**REGION
BERGEN**

BERGEN | FJELL | SUND | ØYGARDEN | OS | FUSA | SAMNANGER | AUSTEVOLL | TYSNES | STORD | VAKSDAL | VOSS | ASKØY
ØSTERØY | LINDÅS | MELAND | FEDJE | RADØY | AUSTRHEIM | MASFJORDEN | MODALEN | GULEN | HORDALAND FYLKESKOMMUNE
BUSINESS REGION BERGEN AS | STRANDGATEN 6, N-5013 BERGEN | TELEFON: + 47 5690 1150 | E-POST: POST@BRB.NO